

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Навчально-науковий інститут інноваційних освітніх технологій
Кафедра обліку та економіко-правового забезпечення АПБ

ДЗЮБ'ЯК ВАСИЛЬ БОГДАНОВИЧ

**Собівартість виробництва сільськогосподарської
продукції та шляхи її зниження/
Cost price of production of agricultural products and ways for
its reduction**

Спеціальність – 8.03050401 «Економіка підприємства»
Магістерська програма – Економіка і фінанси підприємств
агропромислового виробництва

Магістерська робота

Виконав студент групи
ЕФАПм-21
В.Б. Дзюб'як

Науковий керівник:
д.е.н., професор
В. І. Копитко

Магістерську роботу допущено
до захисту:

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ Р.Ф. Бруханський

ТЕРНОПІЛЬ – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ВИТРАТ І СОБІВАРТОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	6
1.1. Поняття і сутність витрат і собівартості продукції сільського господарства.	6
1.2. Методика розрахунку собівартості основних видів сільськогосподарської продукції.....	16
1.3. Особливості вимірювання витрат та визначення собівартості в сільському господарстві.	25
Висновки до розділу 1	42
РОЗДІЛ II. СУЧАСНИЙ СТАН ФОРМУВАННЯ ВИТРАТ І СОБІВАРТОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	43
2.1. Загальні природно-економічні умови виробництва продукції.....	43
2.2. Динаміка собівартості сільськогосподарської продукції.....	54
2.3. Вплив собівартості сільськогосподарської продукції на кінцеві результати виробничо-господарської діяльності.	61
Висновки до розділу 2	70
РОЗДІЛ III. ШЛЯХИ ЗНИЖЕННЯ СОБІВАРТОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	72
3.1. Управління витратами як основний резерв зниження собівартості сільськогосподарської продукції.	72
3.2. Основні напрями зниження собівартості сільськогосподарської продукції.	81
3.3. Впровадження органічного тваринництва як природо-, та ресурсозберігаюча інновація.....	92
Висновки до розділу 3	100
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	103

ВСТУП

Актуальність теми. Сільське господарство – одна з основних сфер матеріального виробництва, яка забезпечує населення продуктами харчування, а промисловість – сировиною. Це життєво необхідна галузь є основою АПК країни. За її рахунок і забезпечується 75% попиту населення на товари народного споживання.

Основною метою сільського господарства є збереження сталості та подальшого збільшення виробництва продукції при постійному зменшенні трудових матеріальних та грошових ресурсів на її виробництво, всебічне підвищення його ефективності в землеробстві і тваринництві, для задоволення потреб населення в продуктах, передбачених норм споживання, і промисловості в сировині, створення необхідних резервів сільськогосподарської продукції.

Актуальність питань вивчення собівартості сільськогосподарської продукції та шляхів її зниження полягає в тому, що у системі показників, що характеризують ефективність виробництва, одне із провідних місць належить собівартості продукції. У ній відбиваються всі сторони виробничої й фінансово-господарської діяльності підприємства: рівень використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, якість роботи окремих працівників і керівництва в цілому.

Собівартість продукції являє собою вартісну оцінку використаних у процесі виробництва природних ресурсів, сировини, матеріалів, палива, енергії, основних фондів, трудових ресурсів, а також інших витрат на її виробництво.

Головними задачами розвитку економіки на сучасному етапі є всемірне підвищення ефективності виробництва, а також заняття стійких позицій підприємств на внутрішньому і міжнародному ринках. Собівартість продукції відображає всі сторони господарської діяльності підприємств, їх досягнення і недоліки. Систематичне зниження собівартості сільськогосподарської продукції - одна з основних умов підвищення ефективності виробництва. Вона

робить безпосередній вплив на величину прибутку, рівень рентабельності, а також на бюджет.

Метою магістерської роботи є дослідження собівартості продукції як показника виробничо-господарської діяльності підприємства, а також розробка пропозиції щодо зниження витрат за сучасних умов господарювання на прикладі сільськогосподарського підприємства.

У процесі реалізації поставленої мети визначені такі основні завдання дипломної роботи:

- розглянути теоретичні аспекти формування собівартості сільськогосподарської продукції;
- здійснити оцінку виробничо-господарської діяльності ПАП «Дзвін»;
- визначити ефективність виробництва сільськогосподарської продукції в ПАП «Дзвін»;
- розглянути основні напрями зниження собівартості сільськогосподарської продукції;
- обґрунтувати на основі практичних розрахунків зниження собівартості однієї з галузей сільського господарства.

Об'єктом дослідження є процес формування собівартості сільськогосподарської продукції та шляхи її зниження в ПАП «Дзвін» Чортківського району Тернопільської області.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти формування собівартості рослинництва і тваринництва на підприємстві.

Методи дослідження. У процесі роботи використані такі методи економічних досліджень:

- абстрактно-логічний
- монографічний і системного аналізу
- розрахунково-конструктивний
- порівняльний
- соціологічний
- аналітичного прогнозування

- експериментальний
- економіко-математичний.

Обсяг і структура магістерської роботи: магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний зміст викладений на 107 сторінках комп'ютерного тексту. Робота включає 24 таблиці, 11 рисунків. Список використаних джерел налічує 60 найменувань.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ВИТРАТ І СОБІВАРТОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

1.1. Поняття і сутність витрат і собівартості продукції сільського господарства.

У процесі виробництва сільськогосподарської продукції використовується чимало різноманітних ресурсів: земля (земельні ресурси), праця людей (трудові ресурси), капітал (грошовий капітал, засоби виробництва). Їх називають економічними факторами виробництва, тому що саме з їх допомогою здійснюють виробництво продукції, отримують економічні результати. Іншими словами, використовуючи їх, реалізують ефективне господарювання, яке ми в цілому називаємо економікою.

Процеси виробництва сільськогосподарської продукції представляють собою безперервне і продуктивне витрачання (виробниче споживання) названих вище економічних факторів на виробництві продукції. Це економічне явище відображають з допомогою таких економічних категорій, як „витрати виробництва” та „собівартість продукції”[28].

Економічна категорія „витрати виробництва” відображає, у скільки обходиться виробництво продукції підприємству та суспільству. Вона показує витрати економічних факторів виробництва – праці людей, земельних ресурсів, капіталу на виробництво продукції.

Собівартість продукції (робіт, послуг) є вартісною оцінкою використовуваних у процесі виробництва продукції (робіт, послуг) природних ресурсів, сировини, матеріалів, паливно-мастильних матеріалів, основних засобів, персоналу й інших витрат на її виробництво і реалізацію.

В економічній літературі постійно зустрічається ототожнення понять «собівартість продукції» і «витрати виробництва». Л.В. Нападовська зазначає, у собівартості продукції втілені всі затрати на виробництво і реалізацію продукції [39]. За словами В.В Сопко, використані у процесі виробництва всі різні

речовини та сили природи на виготовлення нового продукту праці формують поняття витрати, а грошовий вираз суми витрат на виробництво конкретного продукту визначає як собівартість [7].

Суть зазначених вище термінів категорії собівартості зводиться до її трактування як грошового виразу витрат підприємства на виробництво та реалізацію продукції. Втім різниця між витратами виробництва та собівартістю все ж існує і полягає передусім у тому, що собівартість знаходить своє відображення тільки в грошовій формі, а витрати виробництва можуть бути виражені як у грошовій, так і у натуральній. Більше того, собівартість включає в себе окремі затрати, що є частиною доданого продукту.

Отже, на нашу думку, «собівартість продукції» є самостійною економічною категорією, яка виражає складну систему економічних взаємозв'язків між суб'єктами господарювання у процесі виробництва і обігу продукції. Одночасно собівартість як показник господарської діяльності показує витрати конкретного підприємства на виробництво і реалізацію певного виду продукції в грошовій формі, що дає підстави робити висновки про ефективність використання виробничого потенціалу відповідного господарюючого суб'єкта.

У цілях планування, обліку собівартості продукції та аналізу її рівня використовуються різні види. Наприклад, М.І. Скрипник пропонує класифікувати собівартість за такими ознаками: за повнотою охоплення витрат (повна, виробнича, технологічна); для потреб планування, обліку та аналізу (індивідуальна, галузева, фірмова); залежно від часу та мети обчислення (планова, фактична, провізорна (очікувана), нормативна); залежно від часу обчислення (річна, квартальна, місячна) [20].

Враховуючи специфіку аграрного виробництва, найчастіше собівартість поділяють на виробничу і повну, індивідуальну і галузеву, планову і фактичну. Для більш повного забезпечення керівництва підприємств інформацією на всіх етапах прийняття управлінських рішень запропоновано доповнити цю класифікацію. Так, залежно від складу витрат, які включаються до собівартості,

потрібно виокремлювати собівартість готової продукції. І якщо виробнича собівартість утворюється з витрат, безпосередньо пов'язаних з виробництвом продукції, її доробкою та перевезенням до місця зберігання, а повна собівартість включає в себе всі витрати, що пов'язані з виробництвом, зберіганням та реалізацією продукції, то до собівартості готової продукції буде входити виробнича собівартість, операційні та фінансові витрати, що можна прямо віднести на певний вид продукції (витрати на відсотки за кредити, відсотки та винагороди за фінансову оренду, витрати на зберігання продукції).

Необхідність виділення такого виду собівартості продукції зумовлена тим, що значна частка передусім рослинницької продукції реалізується не одразу і певний час зберігається на складах, керівництву ж підприємства потрібна інформація про собівартість продукції, яка склалася на час її продажу. Залежно від мети та термінів визначення собівартості доцільно окремо виділяти нормативну собівартість, яка у сучасній економічній літературі доволі часто розглядається як пережиток планово-адміністративної економіки. Однак, застосування при визначенні собівартості науково-обґрунтованих нормативів використання ресурсів є гарантією більш раціонального їх витрачання. Отже, класифікація собівартості з урахуванням запропонованих доповнень має такий вигляд (рис 1.1.).

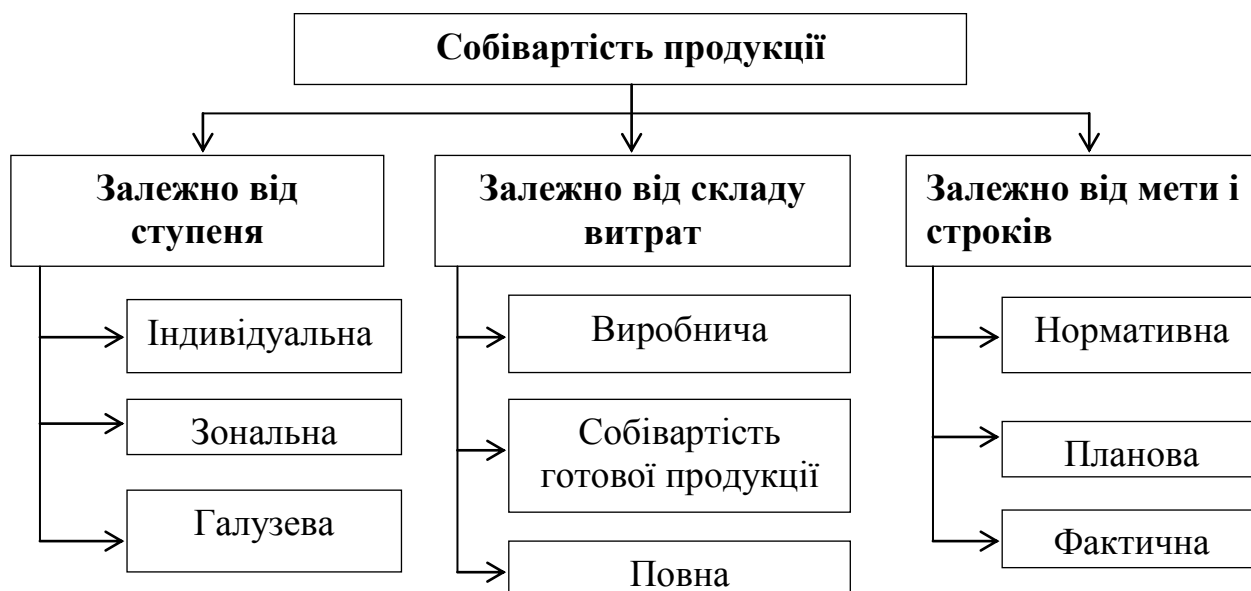

Рис 1.1. Класифікація собівартості сільськогосподарської продукції.

Індивідуальна собівартість визначається на рівні підприємства. Її рівень по окремих видах продукції залежить від місцевих агрономічних, технічних, зоотехнічних, організаційно-економічних та природних умов.

Галузева собівартість показує сукупні витрати на виробництво й реалізацію продукції всіх підприємств галузі, тобто це середня собівартість продукції по галузі.

Зональна собівартість - це середні витрати підприємств, які займаються виробництвом однорідної продукції на певній території.

Нормативна собівартість складається з витрат на виробництво та реалізацію продукції, визначених на основі чинних норм витрат ресурсів.

Планова собівартість розраховується до початку планового періоду, що дає можливість організувати контроль за витратами коштів, за господарською діяльністю підприємств та їх виробничих підрозділів впродовж планового періоду.

Фактична собівартість розраховується за результатами господарської діяльності на основі фактичних витрат і обсягу отриманої продукції. Вона дає можливість визначити прибуток підприємства та економічну ефективність виробництва кожного виду продукції (робіт, послуг), знайти причини низької дохідності або збитковості окремих галузей, визначити резерви скорочення витрат на одиницю продукції.

Виробнича собівартість складається з витрат, пов'язаних з виробництвом продукції, її перевезенням до місця зберігання [13].

Собівартість готової продукції включає в себе виробничу собівартість, операційні та фінансові витрати, котрі можна прямо віднести на певний вид продукції.

Повна собівартість складається з собівартості готової продукції та витрат підприємства на реалізацію.

Згідно з Методичними рекомендаціями з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції сільськогосподарських підприємств собівартість реалізованої продукції формується з виробничої собівартості

продукції, яка була реалізована впродовж звітнього періоду, розподілених загальновиробничих та наднормативних виробничих витрат. У свою чергу, до виробничої собівартості відносять: прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці, інші прямі витрати, загальновиробничі витрати [6]. При цьому адміністративні витрати, витрати на збут, інші операційні та фінансові витрати, втрати від участі в капіталі та від надзвичайних подій, не включають до собівартості виробленої і реалізованої продукції і покриваються за рахунок інших джерел. Але згідно з Інструкцією щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» повна собівартість реалізованої продукції складається з виробничої собівартості, адміністративних витрат, витрат на збут, інших операційних та фінансових витрат, які цілком обґрунтовано можна віднести на виробництво і реалізацію виробленої сільськогосподарської продукції. У зв'язку з цим пропонуємо такий порядок включення витрат до видів собівартості залежно від складу витрат (таблиця 1.1.).

Таблиця 1.1.

Порядок включення витрат до видів собівартості.

Вид собівартості		Статті витрат	
Повна собівартість реалізованої продукції	Собівартість готової продукції	Виробнича собівартість	Витрати на оплату праці
			Насіння та посадковий матеріал
			Паливо та мастильні матеріали
			Добрива
			Засоби захисту рослин та тварин
			Корми
			Сировина та матеріали (без зворотних відходів)
			Роботи та послуги
			Витрати на ремонт необоротних активів
			Інші витрати на утримання основних засобів
			Інші витрати
			Непродуктивні витрати
			Загальновиробничі витрати
			Адміністративні витрати
Інші операційні витрати			
Фінансові витрати			
			Витрати на збут

В статті «Витрати на оплату праці» ведеться облік всіх видів основної і додаткової оплати праці працівників, які зайняті на вирощуванні зернових культур. В цю статтю також включають надбавки робітникам за стаж, класність та інші надбавки, що включаються до заробітної плати, а також оплату відпусток робітників. Також в дані статті включають внески в установленому розмірі органам соціального страхування і до Пенсійного фонду від оплати праці робітників, зайнятих на вирощуванні зернових культур.

В статті «Насіння і посадковий матеріал» показують вартість насіння та посадкового матеріалу власного виробництва і придбаного, що використовуються для посіву зернових культур. Вартість даної статті зменшується на вартість зворотних відходів, які з'явилися у процесі виготовлення готової продукції, якщо вихідні матеріали повністю чи частково утратили початкові споживчі якості і, як наслідок, не можуть бути використані за прямим призначенням. Відходи, що не використовуються, — не оцінюються [7].

В статті «Добрива» включають вартість внесених в ґрунт під зернові культури органічних, мінеральних, бактеріальних та інших добрив окремо по видах добрив.

По статті «Засоби захисту рослин» ведеться облік витрат на пестициди, засоби протруювання, гербіциди та інші хімічні засоби.

У статті "Корми" відображають вартість кормів власного виробництва та придбаних, витрати на їхнє внутрішньогосподарське переміщення з поля до постійного місця зберігання.

По статті «Паливо і мастильні матеріали» ведеться облік витрат на закупівлю палива і мастил для роботи машино-тракторного парку, комбайнів, а також різних агрегатів, які пов'язані з здійсненням технологічних операцій щодо вирощування зернових.

В статті «Запасні частини» відображають вартість запасних частин, що використовувалися на поточний ремонт основних засобів.

В статті «Амортизація основних засобів» відображують частку амортизаційних відрахувань по основних засобах, які використовувалися в рослинництві, і безпосередньо віднесені на зернові культури [26].

У статті «Роботи та послуги» показують витрати на роботи та послуги власних допоміжних виробництв, які забезпечують виробничі потреби, та вартість послуг виробничого характеру, наданих сторонніми підприємствами, в тому числі оплату за воду для зрошення та інші послуги, надані водогосподарськими організаціями (крім робіт та послуг, витрати на які включаються до інших статей). Вартість послуг електро-, тепло-, водо- та газопостачання розраховується з включенням вартості відповідно електричної, теплової енергії, води, газу, отриманих зі сторони та вироблених у власному підприємстві. До складу цієї статті відносять вартість послуг власного та залученого автомобільного, тракторного та гужового транспорту (на транспортування виробничих запасів з центральних складів, складів виробничих підрозділів підприємства та інших місць постійного зберігання на поля, місця заправлення тракторів, комбайнів та інших сільськогосподарських машин під час їх роботи в полі, перевезення сільськогосподарської продукції з поля до місць зберігання та використання). Витрати відносяться на окремі об'єкти планування та обліку, виходячи з обсягів робіт, пов'язаних з перевезенням вантажів (у тоннокілометрах, умовних еталонних гектарах тощо).

До складу статті «Витрати на ремонт необоротних активів» відносять:

- суми на оплату праці працівників, зайнятих на ремонтних операціях, вартість запасних частин, ремонтно-будівельних та інших матеріалів, витрачених на поточний ремонт основних засобів, в тому числі вартість пального та мастильних матеріалів, використаних на ремонт та обкатування машин після ремонту;

- вартість послуг сторонніх організацій та власних майстерень з технічного обслуговування і поточного ремонту тракторів, сільськогосподарських машин та обладнання;

- витрати на ремонт і заміну гусениць та гумових шин тракторів і сільськогосподарських машин (вартість їх включається у витрати на поточний ремонт без вартості зношеної плівки чи гуми за цінами їх можливої реалізації (використання)).

До статті "Інші витрати на утримання необоротних активів" відносять суми, використані на їх утримання безпосередньо в конкретному виробництві.

До складу цих витрат включають:

а) витрати на оплату праці персоналу, що обслуговує необоротні активи (крім трактористів-машиністів та інших працівників, зайнятих у технологічному процесі виробництва сільськогосподарської продукції тощо), механіків, сторожів, місць зберігання техніки тощо;

б) вартість пального та мастильних матеріалів на переїзд тракторів і самохідних машин з однієї ділянки на іншу;

в) амортизаційні відрахування, які прямо не відносяться на певні об'єкти обліку витрат (сільськогосподарські культури або види тварин).

У статтю «Інші витрати» включають витрати, що безпосередньо пов'язані з виробництвом зернових і не включені ні до однієї з вищенаведених статей.

Статті «Загальновиробничі витрати» включає в себе бригадні та загальновиробничі витрати. До цієї статті належать такі: витрати на оплату праці працівників апарату управління, орендна плата; амортизаційні відрахування і витрати на утримання та поточний ремонт необоротних активів загального призначення; витрати на заходи з охорони праці та техніки безпеки; витрати на перевезення працівників до місця безпосередньої роботи; на утримання польових станів; інші витрати, пов'язані з управлінням та обслуговуванням виробництва окремих підрозділів та галузей. Бригадні та загальновиробничі витрати рослинництва та промислових виробництв розподіляються між об'єктами планування й обліку пропорційно до загальної суми витрат, за винятком вартості насіння, кормів, сировини, матеріалів та напівфабрикатів, відносяться на собівартість тільки тієї продукції, що

виробляється в даній бригаді у відповідній галузі. Слід зауважити, що вартість браку включають у собівартість продукції, під час виробництва якої він був допущений.

Отже, класифікація витрат має величезне практичне значення. Групування видів витрат за окремими ознаками є основою обліку, аналізу та калькулювання собівартості продукції. Крім того, групування витрат допомагає знаходити рішення у нестандартних ситуаціях, у нових сферах діяльності. Класифікація витрат необхідна для визначення вартості продукції та відповідно для ціноутворення, і визначення собівартості одиниці продукції. Групування витрат є цінним не тільки для розрахунку собівартості, а й для встановлення певного співвідношення між ними з метою взаємного контролю та узгодження.

Одним із істотних моментів раціональної організації обліку витрат є їх економічно обґрунтована класифікація, що, в свою чергу, залежить від правильного вибору класифікаційних ознак [6].

До складу адміністративних витрат включають витрати, пов'язані з обслуговуванням виробництва і управління ним в діапазоні всього підприємства. Вони складаються з організаційних витрати, представницьких витрати, витрат на службові відрядження, утримання апарату управління підприємством, витрат на утримання основних засобів загальногосподарського призначення, витрат на зв'язок, плати за розрахунково-касове обслуговування, податки, збори та інші витрати адміністративного призначення.

До складу витрат на збут відносять: витрати матеріалів на пакування готової продукції, витрати на ремонт тари, оплата праці і комісійні винагороди продавцям, працівникам відділу збуту, витрати на рекламу та маркетинг, витрати на відрядження працівників зайнятих збутом, витрати на утримання основних засобів, що використовуються для збуту продукції тощо [26].

До складу фінансових витрат включають витрати на відсотки (за користування отриманими кредитами, випущеними облігаціями, за фінансову оренду) та інші витрати підприємства, що пов'язані із залученням позикового капіталу.

До інших операційних витрат відносять: собівартість реалізованої іноземної валюти, собівартість реалізованих виробничих запасів і основних засобів, суми відрахувань до резерву сумнівних боргів, суми нестач і втрат від псування цінностей, суми штрафів, пені, інші витрати операційної діяльності.

1.2. Методика розрахунку собівартості основних видів сільськогосподарської продукції.

Визначення собівартості різних видів продукції (робіт, послуг) базується на загальних для планування та обліку положеннях і знаходить своє відображення в єдності об'єктів калькуляції, статей витрат і методики їх розподілу. В плануванні й обліку обчислюються і використовуються в економічній роботі такі показники собівартості: 1) собівартість усієї продукції; 2) собівартість одиниці продукції; 3) витрати на одну грошову одиницю вартості продукції.

Серед продукції основних галузей визначення собівартості починають саме з продукції рослинництва, адже вона значною мірою споживається тваринництвом. Об'єктами розрахунку собівартості в рослинництві є різні види продукції, які отримують від кожної сільськогосподарської культури. Крім цього, розраховують собівартість незавершеного виробництва, що включає в себе собівартість сільськогосподарських робіт і вартість спожитих ресурсів для виробництва продукції рослинництва, які виконані в поточному році під урожай майбутнього року.

Витрати на вирощування і збирання зернових культур (включаючи витрати з доробки зерна на току в межах календарного року) являють собою собівартість зерна, зерновідходів та соломи.

При визначенні собівартості в першу чергу із загальної суми витрат списують собівартість соломи (полови), стебел кукурудзи. Собівартість соломи, гички, стебел кукурудзи і соняшнику, капустиного листа та іншої побічної продукції рослинництва обчислюють, виходячи із розрахунково-нормативних витрат на їх збирання, перевезення, скиртування й інші роботи відповідно до прийнятої у господарстві технології.

Решту витрат розподіляють між зерном і зерновідходами, при цьому зерно береться за одиницю, а зерновідходи прирівнюються до нього за коефіцієнтом, який обчислюють за вмістом у них повноцінного зерна.

Вразі вирощування товарного насіння зернових культур загальну суму витрат, в тому числі додаткові витрати, що прямо пов'язані з одержанням насінневого зерна відповідних репродукцій (без вартості рядового зерна та зерновідходів), розподіляють між цими класами насіння (супереліта, еліта, першої та другої репродукції) відповідно його вартості за реалізаційними цінами. Собівартість 1 ц насіння розраховують діленням суми витрат, віднесених на насіння відповідного класу, на його масу після доробки [5].

Собівартість 1 ц коренеплодів визначають діленням загальної суми витрат на їх обробіток і збирання врожаю (за вирахуванням вартості використаної бадилля) на фізичну масу отриманих коренеплодів.

Собівартість 1 ц картоплі обчислюють способом ділення загальної суми витрат на обробіток культури і збирання врожаю на масу отриманих бульб. Якщо в господарстві вирощена картопля сортується, можна розраховувати собівартість стандартної картоплі і нестандартної, до складу котрої включається невелика бита. Витрати на вирощування картоплі розподіляються між стандартною і нестандартною картоплею відповідно її вартості за цінами реалізації.

Собівартість 1 ц овочів розраховується діленням витрат по вирощуванню культури і збиранні врожаю на масу отриманих овочів. Якщо витрати рахуються по групі однорідних овочевих культур (наприклад, коренеплоди), собівартість обчислюється розподілом сукупних витрат між продукцією окремих овочевих культур відповідно її вартості за цінами реалізації.

В овочівництві закритого ґрунту розраховують собівартість продукції за видами споруд: зимових, весняних теплицях, парниках, плівкових покриттях.

Собівартість конкретних видів овочів закритого ґрунту складається з прямих витрат та загальних (розподіляються) витрат по теплицях та інших спорудах. Прямими витратами є вартість витраченого насіння й садівного

матеріалу. Загальні витрати (за вирахуванням вартості отриманої продукції бджільництва) розподіляються по овочевих культурах.

Собівартість 1 ц продукції окремих овочевих культур (1000 шт. розсади) обчислюється діленням розрахованої суми витрат по кожній овочевої культури на масу виробленої продукції.

Собівартість 1 ц плодів деяких видів баштанних продовольчих культур (гарбуз і кабачки столові) розраховується діленням сукупних витрат по їх вирощуванню і збиранню врожаю на масу оприбуткованої продукції, а собівартість 1 ц насіння овочевих і баштанних культур - розподілом витрат по їх вирощуванню, збиранню, сушінню і сортуванню насіння (за вирахуванням вартості отриманих відходів) на масу продукції.

Витрати по сіяних однорічних травах, що використовуються для отримання одного виду продукції, повністю відносять на її собівартість. При використанні сіяних трав для одержання кількох видів продукції витрати по вирощуванню культури і збиранні врожаю розподіляють між окремими видами продукції за такими коефіцієнтами: сіно (1 ц) - 1,0 насіння (1 ц) - 9,0; солома (1 ц) - 0,1; зелена маса (1 ц) - 0,25.

Витрати по вирощуванню багаторічних трав, що припадають на продукцію звітного року, включають в себе витрати минулих років (незавершене виробництво) і поточного року. Витрати минулих років розподіляють по роках використання пропорційно числу років експлуатації посівів у відповідному сівозміні. Якщо посіви багаторічних трав використовуються протягом двох років, на кожен рік їх використання відносять 50% витрат; при трирічному використанні трав на продукцію першого року відносять 33% витрат, другого - 34% і третього - 33%.

Пов'язані з вирощуванням і збиранням багаторічних трав витрати розподіляють між окремими видами продукції за допомогою таких коефіцієнтів: сіно (1ц) - 1,0; насіння (1 ц) - 75,0; солома (1 ц) – 0,1 ; зелена маса - 0,3.

Для розрахунку собівартості вирощеного садівного матеріалу за окремими групами культур сукупну суму витрат по кожній ділянці розподіляють між викопаною продукцією і тією, яка залишилася в ґрунті для вирощування пропорційно кількості саджанців. Виходячи з суми витрат, що припадає на викопану продукцію, обчислюють собівартість 1000 шт. посадкового матеріалу. Витрати, що припадають на сіянці, однорічні та дворічні саджанці, що залишилися в ґрунті на дорощуванні, переходять на наступний рік як незавершене виробництво [24].

Розглянемо динаміку собівартості продукції рослинництва в Україні (табл. 1.2).

Види продукції	2011	2012	2013	2014	2015	2015 до 2011, %
Зернові і зернобобові	87,60	121,30	110,00	120,00	183,30	209,25
Насіння соняшнику	166,49	223,53	205,10	242,20	361,40	217,07
Цукрові буряки	31,95	33,88	35,30	37,80	58,10	181,85
Картопля	122,36	126,48	127,40	148,90	193,30	157,98
Овочі відкритого ґрунту	81,17	79,18	94,80	94,80	126,50	155,85

Таблиця 1.2.

Собівартість виробництва одиниці продукції рослинництва в Україні в 2011-2015 роках, грн

Як показують дані таблиці 1.2., впродовж 2011- 2015 років відбувалося зростання собівартості продукції рослинництва по всіх видах. Найбільше зросла собівартість соняшнику – з 87, 60 грн/ц до 183,30 грн/ц або на 109,25 %. Найменше зросла собівартість овочів відкритого типу та картоплі – з 81,17 грн/ц до 126,50 грн/ц та з 122,36 грн/ц до 193,30 грн/ц відповідно. Собівартість цукрових буряків підвищилася на 81,85 % протягом 2011-2015 років.

Основними причинами збільшення собівартості є збільшення цін на сільськогосподарську техніку, паливно-мастильні матеріали, посадковий матеріал та інше.

Тваринництво - друга провідна галузь сільського господарства. Продуктами його виробництва є м'ясо, молоко, жири, яйця та ін. Це цінні, незамінні й головні продукти харчування. Вони покривають 60-65 % потреб у білках, третю частину всіх калорій у харчуванні людини. Продукція тваринництва (шкури, вовна, хутро) є цінною сировиною для легкої промисловості.

Простежимо, як визначають собівартість основних видів продукції тваринництва.

У молочному скотарстві розраховують собівартість 1ц молока й однієї голови приплоду. Собівартість однієї голови приплоду прирівнюється до вартості 60 кормоднів утримання корови. Собівартість одного кормодня обчислюють діленням сукупної суми витрат на утримання основного стада корів на кількість кормоднів. Для визначення собівартості 1 ц молока необхідно всю суму витрат на утримання корів (без вартості приплоду і побічної продукції) поділити на кількість центнерів одержаного молока.

Собівартість приросту живої маси молодняку різного віку і дорослих тварин, вибракуваних із основного стада та поставлених на відгодівлю, обчислюється виходячи з витрат на їхнє утримання. Собівартість 1 ц приросту живої маси розраховують діленням суми витрат (за вирахуванням вартості побічної продукції) на кількість центнерів приросту живої маси.

По основному стаду свиней собівартість 1 ц приросту живої маси поросят до певного віку (як правило, у віці до двох місяців) обчислюють діленням витрат з утримання основного стада свиней (за винятком вартості побічної продукції) на кількість центнерів одержаного приросту живої маси, в тому числі живої маси приплоду при народженні.

Собівартість 1 ц живої маси відлучених поросят розраховується діленням вартості поросят, які знаходилися під матками на початок року, і вартості

приплоду і приросту живої маси молодняка до відлучення в звітному році на живу масу відлучених поросят, включаючи живу масу поросят, що залишилися на кінець року. З цієї собівартості обчислюють вартість поросят, переведених в старшу групу і залишених на кінець року під матками.

Собівартість 1 ц приросту живої маси всіх інших облікових груп свиней (на дорощуванні і відгодівлі) розраховують діленням витрат по відповідній групі на кількість отриманих центнерів приросту живої маси по цій групі свиней [57].

Собівартість ягнят на момент народження розраховується в шерстно-м'ясному і м'ясо-шерстному вівчарстві в розмірі 10% і романівському - 12% сукупної суми витрат на утримання овець, за винятком вартості побічної продукції. Залишки суми розподіляють між вовною та приростом живої маси овець відповідно вартості приросту живої маси і вовни в оцінці за цінами реалізації.

Собівартість приплоду на момент народження в козівництві обчислюють в розмірі 10% загальної суми витрат на утримання кіз основного стада.

Собівартість продукції птахівництва визначають на основі даних окремого обліку витрат з утримання дорослого стада і молодняка птиці стосовно технології їхнього вирощування в певних виробничих умовах.

Собівартість 1 тис. яєць обчислюють виходячи з витрат на утримання дорослого стада птиці мінус вартість побічної продукції та вартість отриманих яєць. До витрат на утримання дорослого стада птиці яєчного напрямку включають різницю між собівартістю дорослої птиці, проданої або забитої на м'ясо після вибракування, і виручкою від її реалізації.

По молодняку всіх видів птиці розраховується і собівартість приросту живої маси. Для обчислення собівартості 1 ц приросту живої маси потрібно суму витрат по вирощуванню молодняка (за вирахуванням вартості побічної продукції) розділити на кількість центнерів одержаного приросту живої маси. Яйця від молодняка птиці рахуються побічною продукцією і оцінюються за цінами реалізації.

Собівартість 1 тис. голів добових пташенят розраховується виходячи з суми витрат по цеху інкубації, що припадають на продукцію звітного року, за вирахуванням вартості побічної продукції. Сума витрат включає в себе вартість незавершеного виробництва по цеху інкубації на початок року і витрати поточного року за виключенням вартості незавершеного виробництва на кінець року, яка розраховується множенням фактичної собівартості знаходження одного яйця в інкубаторі на кількість закладених яєць і фактичну тривалість їх інкубації (в днях) від моменту закладки.

По молодняку коней розраховують собівартість приросту і повну собівартість вирощеного поголів'я по роках народження. Собівартість приросту молодняку коней за роками народження визначається витратами на його утримання за виключенням вартості побічної продукції та вартості робіт молодняку старшого віку, які розподіляються між молодняком коней за роками народження пропорційно кількості кормо-днів їх змісту та середньої вартості одного кормо-дня [8].

Таблиця 1.3.

Собівартість виробництва одиниці продукції тваринництва в Україні в 2011-2015 роках, грн

Види продукції	2011	2012	2013	2014	2015	2015 до 2011, %
ВРХ	1867,33	2056,63	1682,00	2299,60	2907,50	155,70
Свині	1277,19	1336,00	1407,20	1459,30	1972,20	154,42
Вівці і кози	2228,88	2539,60	2040,20	2260,50	3155,10	141,56
Птиця	735,62	816,96	1112,50	803,70	1180,80	160,52
Молоко	232,79	242,63	271,80	353,40	352,90	151,60
Яйця курячі, 1000 шт.	355,79	378,84	400,40	466,10	3010,30	846,1

Проаналізувавши дані таблиці 1.3., можна зробити висновок, що протягом 2011-2015 років зросла собівартість по всіх видах продукції тваринництва. Найбільше зросла собівартість яєць – аж на 746,1 %: з 355,79

грн/1000 шт. до 3010,30 грн/1000 шт. По всіх інших видах продукції відбулося підвищення собівартості на 41,56 - 60,52 %.

Андрійчук В.Г. виділяє такі основні методи визначення собівартості одиниці продукції:

- пряме віднесення витрат на відповідні види продукції. Застосовується в тих галузях, де отримують лише один вид однорідної продукції. Собівартість одиниці продукції при цьому розраховують діленням суми понесених витрат на даному об'єкті планування й обліку на загальний обсяг її виробництва (робіт, послуг);

- вилучення із загальної суми витрат побічної продукції, вираженої у грошовій формі. При цьому в рослинництві побічна продукція (солома, гичка, стебла кукурудзи, кошики соняшника та ін.) оцінюється за нормативною собівартістю, що обчислюється по кожному підприємству. У тваринництві гній також оцінюється за нормативною собівартістю, а такі види побічної продукції, як вовна-лінька, пух, перо, роги оцінюються за цінами можливої реалізації (використання). Залишок витрат, що дорівнює різниці між загальною сумою витрат та вартісною оцінкою побічної продукції, відносять на одержаний обсяг основної продукції;

- розподіл витрат між видами продукції пропорційно кількісному значенню однієї з головних ознак, спільної для всіх видів одержаної продукції. Такою ознакою може бути, наприклад, вміст повноцінного зерна в цих видах продукції, вміст поживних речовин тощо;

- коефіцієнтний метод. Використовується тоді, коли в процесі відповідного виду діяльності отримують понад один вид продукції з подальшим визначенням собівартості кожного з них. Витрати між цими видами продукції розподіляються відповідно до їх питомої ваги в загальному обсязі умовної продукції. Її обчислюють шляхом переведення за допомогою прийнятих коефіцієнтів усіх видів продукції в основний. Цим методом визначають, наприклад, собівартість продукції вівчарства;

- пропорційний метод. Ґрунтується на розподілі витрат між окремими видами продукції пропорційно до вартості продукції, оціненої за реалізаційними цінами. Так визначається собівартість овочів, льону, конопель та ін.;

- комбінований метод. Включає два або більше розглянутих вище методів. Наприклад, при обчисленні собівартості насінницького зерна в спеціалізованих насінницьких господарствах застосовується метод виключення вартості побічної продукції (соломи) у поєднанні з пропорційним, коли залишок витрат розподіляють за різними класами зерна відповідно до його вартості [9].

1.3. Особливості вимірювання витрат та визначення собівартості в сільському господарстві.

Об'єктивність процесів вимірювання розміру витрат, понесених у результаті господарської діяльності та визначення на їх основі собівартості є очевидною і не потребує доведення. В умовах ринку, коли зниження собівартості може бути чи не єдиним реальним напрямом підвищення конкурентоздатності, достовірні інформація про величину витрат та розмір собівартості стає обов'язковою вимогою до успішного господарювання. Сюди ж можна віднести і чітке бачення механізму кількісного формування величини вказаних категорій. Таким чином, і витрати, і собівартість потребують до себе підвищеної уваги як на рівні теоретичних досліджень, так і в прикладному аспекті.

Дана теза стосується усіх сфер господарювання, проте є такі, де проблема вимірювання витрат та собівартості постає особливо гостро. Однією з них є сільське господарство, яке в зв'язку зі своєю специфічністю має деякі особливості як щодо господарської діяльності в цілому, так і стосовно процесів кількісного вимірювання витрат та собівартості зокрема. Оскільки предметом даної монографії є категорії витрат та собівартості, закономірно, що в межах наших досліджень особливості сільського господарства нас цікавитимуть насамперед з позицій формування цих категорій. Для належного розуміння механізму формування витрат і собівартості в сільському господарстві та їх вимірювання вважаємо за необхідне більш детально зупинитися на означених особливостях.

Аналіз особливостей сільського господарства напевно варто почати із такого унікального засобу виробництва, що використовується в сільському господарстві, як земля. За своєю природою вона кардинально відрізняється від абсолютної більшості інших засобів виробництва, що закономірно породжує

певні особливості у її використанні. Зокрема, це стосується її можливостей відновлювати свої виробничі характеристики. Будь-який засіб виробництва з часом зношується і стає непридатним для господарської діяльності. Різноманітні види його оновлення, в тому числі і капітальний ремонт, можуть лише тимчасово відстрочити цей момент. Щодо землі, то основна її характеристика, яка використовується у виробництві - родючість, теоретично може відновлюватися нескінченну кількість разів. Зокрема, академік ВАСГНІЛ Т.С.Мальцев першим довів, що в певних умовах однорічні можуть підвищувати родючість ґрунту і накопичувати гумус. Проте для цього необхідно докладати певних зусиль, чого досить часто не робиться [2].

Так, якщо говорити про Україну, то вміст гумусу, який є головним фактором впливу на родючість, в її землях постійно зменшується. У доповіді, яку підготували співробітники Державного технологічного центру охорони родючості ґрунтів Міністерства аграрної політики України, вказується, що за останні п'ять років вміст гумусу в ґрунтах України зменшився на 0,05 %. Від'ємний баланс поживних речовин у ґрунтах майже подвоївся і становить 16 кг/га. Таким чином, дефіцит поживних речовин становить понад 2 млн. т. Загалом же за останні 100 років ґрунти України втратили четверту частину гумусу, причому в останній час цей процес набирає все більшого прискорення.

Тобто, незважаючи на те, що при належному догляді за землею, який в обов'язковому порядку передбачає повернення винесених поживних речовин, земля може зберігати і навіть примножувати свої виробничі характеристики, цього в силу певних причин не відбувається. Земля використовується як звичайний засіб виробництва при ігноруванні її унікальних властивостей. Разом з тим, вказана особливість має і іншу сторону, що може призвести до досить сумних наслідків. Йдеться про те, що земля, втративши в результаті безгосподарського до себе відношення свої виробничі властивості, потребуватиме на їх відновлення значно більше часу ніж інші засоби виробництва [14].

Стосовно впливу особливостей землі, як засобу виробництва на процес формування витрат та собівартості в сільському господарстві, то насамперед це стосується внесення та винесення поживних речовин при вирощуванні сільськогосподарських культур. Зокрема, на практиці ситуація складається наступним чином - вимірюються і відповідно закладаються у собівартість витрати не на ті поживні речовини, що виносяться рослинами із ґрунту, а лише ті, що вносяться і можуть бути легко порахованими. Таким чином, собівартість, визначена за такою методикою, при невідшкодуванні винесених поживних речовин буде заниженою. З іншого боку, хоч для України це буде і нетиповим, але з цих же міркувань собівартість може бути і завищеною. Внесені добрива, пораховані в поточному році, можуть приносити користь ще й в наступних роках. Тобто, незважаючи на певні складнощі у масовому і постійному вимірюванні кількості винесених із фунту поживних речовин, для достовірного визначення собівартості, калькулювати слід вартісну оцінку лише цих речовин.

Непростим питанням є і закладення в собівартість продукції вартості самої землі, як основного засобу виробництва. Для того, щоб це зробити необхідно принаймні знати ціну цього засобу. В Україні ж на сьогоднішній день при формально існуючій оцінці сільськогосподарських земель, ринкової, як найбільш об'єктивної ціни землі, фактично не існує. Закономірно, що це призводить до викривлення показника собівартості, причому як на землях власних, так і орендованих, де орендна плата, як правило, не виконує покладених на неї функцій.

Іншою суттєвою особливістю сільського господарства є умови господарювання. Так, якщо говорити про природно-кліматичні умови, то сільське господарство є однією із найбільш залежних від них складових народногосподарського комплексу. Причому ця залежність стосується не лише рослинництва, а і тваринницьких галузей, ефективність яких прямо пов'язана із кормовою базою. Погана погода може звести нанівець всі результати господарювання, в той час як сприятливі погодні умови можуть суттєво покращити такі результати без значних додаткових зусиль. Президент

ВАСГНІЛ, академік РАН та РАСГН Ніконов, зокрема, з цього приводу зазначає: "учёт природного фактора в аграрной сфере имеет первостепенное значение".

Природно-кліматичні умови в сільському господарстві визначають і погодні результати господарювання. Зрозуміло, що якою б сприятливою не була погода, на бідних ґрунтах отримувати високі врожаї можливо лише у довгостроковій перспективі і за умови значних вкладень. А при тій ситуації, яка склалася з поліпшенням земель в Україні на сьогоднішній день [86, с.2], можна прямо говорити, що якість ґрунту має абсолютну кореляцію з величиною отриманого врожаю. Це ж стосується і інших природно-кліматичних умов. Відповідно розмір витрат на одиницю продукції в господарствах з гіршими умовами за однакової продуктивності праці закономірно буде вищим.

Говорячи про родючість ґрунтів чи продуктивність сільськогосподарських тварин, варто згадати і наступну особливість. Значна кількість основних витрат на вирощування сільськогосподарських культур та виробництво продукції тваринництва залишаються практично незмінними як при високій, так і при низькій урожайності та продуктивності. Так, в рослинництві майже половина витрат (основний і передпосівний обробіток ґрунту, посів, втрати на насіння) в розрахунку на 1 га посіву, а в тваринництві (догляд за тваринами, підтримуючі корми, амортизація приміщень) на 1 голову будуть постійними. Зростатимуть лише витрати пов'язані з додатковим одержанням продукції. Безперечно, що така ситуація вносить певні особливості в процеси управління витратами, а також їх планування та прогнозування, оскільки вимірювання витрат без врахування вказаної їх специфіки зробить названі процеси малоефективними.

Природно-кліматичні умови в яких працює господарство окрім визначення розміру отриманої продукції мають і інший напрямок впливу. Наприклад, для рослинництва величина врожаю за кожних конкретних умов буде похідною від видового асортименту вироблюваної продукції. Очевидно, що для різних сільськогосподарських культур необхідні різні умови, а

відповідно те, що підходить для одних може не влаштовувати інших. Таким чином, природно-кліматичні умови, в яких працюватиме господарство впливатимуть на перелік продукції, яку воно вироблятиме. Отже, наступною особливістю сільського господарства є те, що спеціалізація підприємств досить сильно залежатиме від природно-кліматичних умов.

В межах даної залежності варто відзначити і такий аспект, що природно-кліматичні умови визначатимуть не лише асортимент продукції, яку вироблятиме підприємство, а й технології її виробництва. За різних умов до традиційного технологічного процесу можуть додаватися, або ж навпаки вилучатися ті чи інші операції. Так, за свідченнями фахівців у південних областях України вирощування пшениці, ячменю та соняшнику може здійснюватися за так званою нульовою технологією. Вона окрім зменшення навантаження на ґрунти, наприклад, дає змогу зменшити витрати пального у 2-3 рази [17].

Вплив природно-кліматичних умов у сільському господарстві спостерігається і на багатьох ділянках економічної роботи. Зокрема, це стосується розробок різноманітних нормативів. Нормативи зазвичай розробляються для якихось певних умов, набір яких у сільському господарстві може мати надзвичайно велику кількість варіантів. Так, нормативи повинні передбачати якийсь конкретний вихід продукції та витрати ресурсів, які залежно, наприклад, від погодних умов можуть мати досить велику варіацію. Тому навіть якщо перейти від типових укрупнених нормативів до розроблених для умов конкретного господарства, все одно їх механічне використання може виявитися неефективним.

Така ж причина породжує і складнощі в розробці мотиваційних механізмів. В сільськогосподарському виробництві дуже важко об'єктивно оцінити кількісні параметри економії чи перевитрат, причиною яких є людський фактор, а не природні умови. Зрозуміло, що без врахування впливу, наприклад, погоди преміювати чи навпаки - осуджувати працівників за отримані результати господарювання буде методологічно неправильно.

Очевидно, що за сприятливої погоди навіть недостатньо ефективна робота може принести хороші результати, тоді як негода може зробити безрезультатною і найпродуктивнішу працю. Крім того, складнощі в розподілі сили дії людського та інших факторів є лише одна частина даної проблеми. Друга полягає в тому, що при високопродуктивній роботі та незадовільних її результатах, незалежних від працівників, постає питання про джерела мотиваційних виплат. Якщо господарство не має коштів, йому нічим буде і стимулювати своїх працівників.

Непрогнозованість умов роботи є причиною і такої особливості сільськогосподарського виробництва як нестандартні для планово-економічної та облікової роботи ситуації. Це може бути повна або часткова загибель посівів, які необхідно досівати чи пересівати; падіж та хвороби худоби; збільшення поголів'я за рахунок позапланових надходжень, або зменшення через незаплановане вибуття; неповне забезпечення добривами, кормами, засобами захисту рослин та тварин; оперативна зміна технології виробництва і т.д. Такі відхилення у виробничому процесі безперечно впливатимуть на економічну роботу, а відповідно вимагатимуть спеціального методичного забезпечення у їх відображенні та оцінці.

Подібні особливості є причиною того, що в сільськогосподарському виробництві традиційно використовується попереднє та остаточне оцінювання витрат і собівартості. При плануванні виробництва на основі нормативів розробляються планові показники, які в силу умов виробництва, що іноді суттєво відрізняються від прогнозованих можуть бути далекими від тих, що складуться фактично.

Щодо процесу виробництва, то однією із найвиразніших його особливостей є виробничий цикл. По-перше, для більшості видів продукції він досить довгий - іноді до року. Виробник тривалий період вкладає кошти в майбутню продукцію, не знаючи який його очікує результат. Тривалий виробничий цикл також не дозволяє оперативно реагувати на виявлені в процесі виробництва помилки. Тобто пропозиції щодо покращання

виробництва можуть бути реалізовані, як правило, не раніше ніж через рік, коли умови виробництва можуть бути вже іншими.

Тривалий виробничий цикл породжує і таку особливість сільського господарства як сезонність виробництва. По більшості видів продукції результати від виробничої діяльності визначаються один раз на рік. Подібна ситуація є причиною щонайменше двох особливостей. Перша - при рівномірному протягом року попиті на сільськогосподарську продукцію масова одноразова пропозиція традиційно збиває ціни, що ставить виробників, які не мають можливостей для тривалого зберігання виробленої продукції, у завідомо дискримінаційні умови. Друга особливість - сільгоспвиробники фактично майже рік авансують виробництво, що при віддачі капіталу, який спостерігається в сільському господарстві є неефективним вкладенням коштів. Тому сільське господарство за таких умов буде завжди програвати сферам із вищою оборотністю коштів.

Сезонність також породжуватиме таку особливість як нерівномірне використання ресурсів протягом виробничого циклу. Окремі періоди, особливо в рослинництві, вимагатимуть значних витрат праці та пального, а також коштів на закупівлю добрив, насіння, засобів захисту та ін. В ці моменти сільськогосподарські підприємства є особливо вразливі до несприятливих ринкових умов, а форми їх захисту на зразок пільгових короткострокових кредитів в Україні залишаються все ще далекими від бажаних [6].

Особливістю виробничого циклу є також і те, що він є неспівставним із календарними періодами. Виробництво деяких видів продукції передбачає вкладення коштів за межами одного календарного року, що породжує певні незручності в сфері обліку. Методологічно дана проблема загалом вирішена. У рослинництві затрати минулого року (обробіток пару, оранка на зяб, посів озимих, догляд за неплодоносними садами) приєднують до затрат поточного року; вартість добрив у звітному році включають у витрати на вирощування тієї культури, під яку вони внесені; добрива під посів багаторічних трав розподіляються за роками їх використання. У тваринництві собівартість

приросту ремонтного і відгодівельного молодняку обчислюється за витратами поточного року, а собівартість живої маси - шляхом додавання до цих витрат вартості приплоду поточного року, витрат минулого року на приріст, придбання і доставку молодняку в господарство [61, сі 17]. Проте подібне вирішення даної проблеми все ж залишається далеким від досконалого. Крім того, постійний інтерес до цього питання серед науковців і практиків та різнонаправлені пропозиції з цього приводу можуть свідчити, що питання узгодження виробничого та календарного періодів все ще потребують свого вирішення.

Тривалий виробничий цикл породжує особливості не лише щодо формування витрат, а і відповідно щодо їх обліку та контролю. Так, з огляду на те, що виробництво може вестися безперервно майже протягом всього року і більшість робіт чітко закріплені за певними робочими періодами, калькулювання собівартості одиниці продукції традиційно в кінці місяця є неможливим. Таким чином, складається ситуація, коли собівартість калькулюється за робочий період, а сума витрат має бути визначена за календарний період (місяць, квартал). В зв'язку з цим за основу калькуляції прийнято брати робочий період і первинну документацію закривають по його завершенні. Такий метод обліку отримав назву пофазного або поопераційного. Причому варто відмітити, що дослідники наголошують на відмінності цього методу від того, що використовується за межами сільського господарства - попередільного.

В межах такої особливості, як велика кількість розподільчих процедур по об'єктах калькуляції, на вимірювання витрат та визначення собівартості в сільському господарстві впливає і такий фактор як правильне встановлення самого об'єкту калькуляції. Особливо актуальність цього питання зростає в зв'язку із поглибленням міжгосподарської та внутрігалузевої спеціалізації та розширенням міжгосподарських зв'язків. В сільськогосподарському виробництві при виборі об'єктів калькуляції часто враховують споживчі властивості продукції, а також можливості зменшення об'єму розрахунків. З

цією метою калькуляцію іноді здійснюють по групах культур - зернові, овочі, плоди зерняткових і т.д. Може також враховуватись специфіка (технологія і організація) виробництва однієї і тієї ж продукції - овочі відкритого та закритого ґрунту, продукція вирощена на богарі та при зрошенні і т.д. Стосовно ж того як правильно встановлювати об'єкт калькуляції, то серед економістів існують різні точки зору. Зокрема, досить дискусійним залишається питання навіть про те, що вважати продукцією сільського господарства та промисловості [54].

Вирізняється сільське господарство і значною кількістю галузей, які до нього входять. Тут вирощуються сотні культур та виробляються десятки видів продукції тваринництва. До того ж окрім типово сільськогосподарських галузей це і різноманітні допоміжні та обслуговуючі виробництва. Всі вони мають свої особливості як з позицій технологічної організації, так і щодо економічних їх аспектів, які нерідко досить суттєво відрізняються. При роботі з декількома галузями в межах одного підприємства завжди буде важливим питання розподілу ресурсів між ними, оскільки навіть незначна їх нестача може призвести до негативних наслідків, в той час як надлишок не завжди означатиме покращання результатів господарювання.

Стосовно розподілу ресурсів між галузями, то варто зазначити, що сільське господарство є особливим і в цьому аспекті.

Так, наприклад, в промисловості, як правило, неможливо замінити одні ресурси іншими. Кожна їх група є практично унікальною і не передбачає значних відхилень в технології. Нестачу матеріалів неможливо замінити більшою кількістю праці і т.д. В сільському господарстві ситуація дещо інша. Більшість необхідних ресурсів з певним успіхом можуть бути замінені додатковими витратами праці. Відсутність родючих ґрунтів частково можна компенсувати використанням добрив і навпаки, при нестачі під якусь із важливих культур добрив, можна використати більш родючу ділянку землі. Дана особливість дозволяє досить суттєво впливати на розмір витрат та собівартості, шляхом заміни дорожчих ресурсів дешевшими. Заміна

натурального молока для телят та поросят на штучне, відмова від купівлі сортового насіння та племінного молодняка в зв'язку із задовільним станом сортової та племінної роботи в господарстві і т.д. дозволяє здешевити вироблену продукцію та зробити її більш конкурентоздатною. Разом з тим дана особливість сільського господарства лише надає таку можливість, в той час як проблема раціонального розподілу та використання фондів залишається відкритою, що потребує розробки відповідного методичного забезпечення.

Говорячи про використання ресурсів варто відзначити і таку особливість сільського господарства, про що вже частково йшлося вище, як велика питома вага позаторгового обороту, тобто використання у виробничому процесі ресурсів власного виробництва. Це може бути насінневий матеріал, добрива, корми і т.д. Подібне явище матиме цілий ряд умовностей, які стосуватимуться ціни таких ресурсів, їх якості, кількості, способу отримання. Зрозуміло, що окрім технологічних особливостей, використання ресурсів власного виробництва матиме і особливості економічного характеру. Наприклад, за якою ціною оцінювати витрати органічних добрив власного виробництва на вирощуванні, скажімо, пшениці - за ринковою, чи за собівартістю. Традиційно береться собівартість, хоч при реалізації цих добрив на ринку їх ціна буде зовсім іншою.

В сільському господарстві, як вже зазначалося, виробляється багато видів продукції, проте на відміну від підприємств промисловості, які також можуть випускати широкий асортимент товарів, сільськогосподарське виробництво може мати декілька видів продукції в межах одного виробничого процесу. Наприклад, виробляючи зерно, окрім самого зерна отримують зерновідходи, полову, солому. Для цукрових буряків це коренеплоди та гичка і т.д. Подібна ситуація передбачає розподіл всієї сільськогосподарської продукції на основну - заради якої ведеться виробництво (зерно, коренеплоди), супутню - коли отримують декілька рівноцінних видів продукції (молоко і приплід по ВРХ, солома і треста по льону) та побічну - таку, яка не є метою виробництва, але без отримання якої не можна обійтися (солома, гичка) [67, с.35]. Зрозуміло, що

отримання декількох видів продукції під час одного виробничого циклу як рівноцінної, так і різної корисності передбачає розробку спеціальних методичних підходів для віднесення витрат та визначення собівартості.

Зазвичай, ведучи мову про особливості сільського господарства, як правило, мають на увазі насамперед рослинницькі галузі, хоч, як стає зрозумілим із прикладів наведених вище чимало особливостей властивих на перший погляд рослинництву тією чи іншою мірою стосуватимуться і тваринництва. Проте є і власне "тваринницькі" особливості. Так, наприклад, відомо, що тваринницькі підрозділи формують по технологічних стадіях (циклах) виробництва. Витрати на одиницю продукції по таких циклах будуть дуже відрізнятись. Зокрема, на комбінаті по відгодівлі свиней собівартість 1 ц приросту живої маси молодняку в цеху репродукції може втричі перевищувати цей показник по цеху заключної відгодівлі. Подібні моменти викликають значні складнощі при налагодженні всередині підприємства повноцінних внутрігосподарських відносин, які базуватимуться на ринкових засадах. Очевидно, що і тут варто вести мову про специфічні підходи та відповідні методичні прийоми [32].

Має сільське господарство особливості і в сфері кадрового забезпечення. Відсутність належних умов для праці в цьому сегменті народного господарства призводить до постійного відтоку робочої сили. Трудові ресурси села на сьогоднішній день мають значні проблеми як кількісного, так і якісного характеру. Середній вік працюючих значно вищий ніж в інших сферах, а їх кваліфікаційні навички в кращому випадку залишаються на рівні минулих періодів. Подібна ситуація має безпосередній вплив на продуктивність праці, якість виконуваних робіт, строки їх проведення. Зрозуміло, що всі ці технологічні моменти відповідним чином впливають і на економічний бік сільськогосподарського виробництва.

Нами вже згадувалося, яке велике значення для витрат та собівартості відіграють умови господарювання. В межах цього фактора відмітимо, що не останнє місце тут належатиме організаційно-правовим формам того чи іншого

господарства. Попри те, що наше дослідження стосується переважно великих та середніх сільськогосподарських підприємств, відзначимо неспівставність структури собівартості в таких підприємствах та фермерських господарствах. Зокрема, в останніх оплата праці становить 5-10 % усіх виробничих витрат, тоді як в цілому по сільському господарстві близько 30 %. Якщо ж взяти до уваги кількість фермерських господарств в аграрному секторі України - понад 40 тис., то стає зрозумілим, що дана особливість є не такою вже і незначною. З оплатою праці пов'язують і те, що у фермерських господарствах частіше виробляється трудомістка продукція. За умов неповного врахування витрат на її виробництво, вона може здаватися більш прибутковою ніж у великих сільськогосподарських підприємствах.

Слід зазначити, що попри більшу частку оплати праці в структурі витрат у великих та середніх сільськогосподарських підприємствах порівняно з фермерськими господарствами, загалом ситуація в сільському господарстві все ж відрізняється від народного господарства в гірший бік. Рівень оплати праці в сільському господарстві у 2-2,5 рази нижчий ніж в середньому по народному господарству, а серед 25 основних галузей народногосподарського комплексу за рівнем оплати праці сільське господарство займає 22 місце.

Особливістю сільськогосподарського виробництва, яка є однією із причин того, що в сільському господарстві традиційно невисока оплата праці, є і те, що для багатьох селян головним джерелом забезпечення життєвих потреб все ще залишається підсобне господарство. За оцінками спеціалістів у 60-х роках ХХ ст. доходи колгоспників від особистого підсобного господарства дорівнювали доходам, одержаним в суспільному секторі. Не дуже змінилася ця статистика і нині [67, с.27], а тому можна говорити про нееластичний попит на високооплачувані робочі місця в сільськогосподарському виробництві.

Окрім оплати праці є особливості і в інших складових структури витрат. Якщо йдеться про рослинництво, то це нерівномірність розміру різних статей витрат на виробництві різних видів продукції. Так, по цукрових буряках найбільшою буде частка витрат на оплату праці, тоді як для зернових - добрива.

Те ж можна сказати і про тваринництво. Зокрема, питома вага оплати праці на виробництві молока майже удвічі більша ніж при виробництві м'яса, в той же час як витрати на корми будуть меншими в 1,5 раза [60, с.95-96]. Таким чином, стає очевидним, що в такій ситуації одні і ті ж види витрат впливатимуть на процес формування собівартості по різному, що як і інші особливості передбачає розробку інструментарію для управління таким процесом.

Перелічені особливості сільського господарства далеко не вичерпують весь перелік усіх тих специфічних рис та відмінностей, які відрізняють його від інших сфер народного господарства. Сільське господарство багато в чому є унікальним і настільки особливим, що використовувати в ньому традиційні методики було б недоцільно та неефективно. Очевидно, що це породжує і особливості економічної роботи в сільськогосподарських підприємствах.

Визначаючи особливості вимірювання витрат та собівартості в сільському господарстві, деякі дослідники пропонують за відправну точку брати не особливості самого сільського господарства, а фактори формування витрат в ньому, які безперечно матимуть відмінності від аналогічних категорій в інших сферах народногосподарського комплексу. Вважаємо такий підхід також правильним, оскільки він фактично дає ті ж самі результати, що й використаний нами [45].

Так, особливістю формування виробничих витрат у сільському господарстві можна вважати те, що формування цін на сільськогосподарську продукцію проходить в умовах наближених до чистої конкуренції, тобто при великій кількості продавців, тоді як формування цін на ресурси - в умовах недосконалої конкуренції, коли встановлення відбувається на засадах олігополії. Саме в цьому полягає причина дисбалансу цін на сільськогосподарську продукцію та ресурси, які необхідні для її виробництва. Відповідно це виступатиме і однією із основних причин того, що собівартість сільськогосподарської продукції нерідко наближається до ринкової ціни, а інколи і перевищує її.

Загалом щодо факторів формування витрат в сільському господарстві то в спеціальній літературі можна знайти такий їх перелік (рис. 1.2).

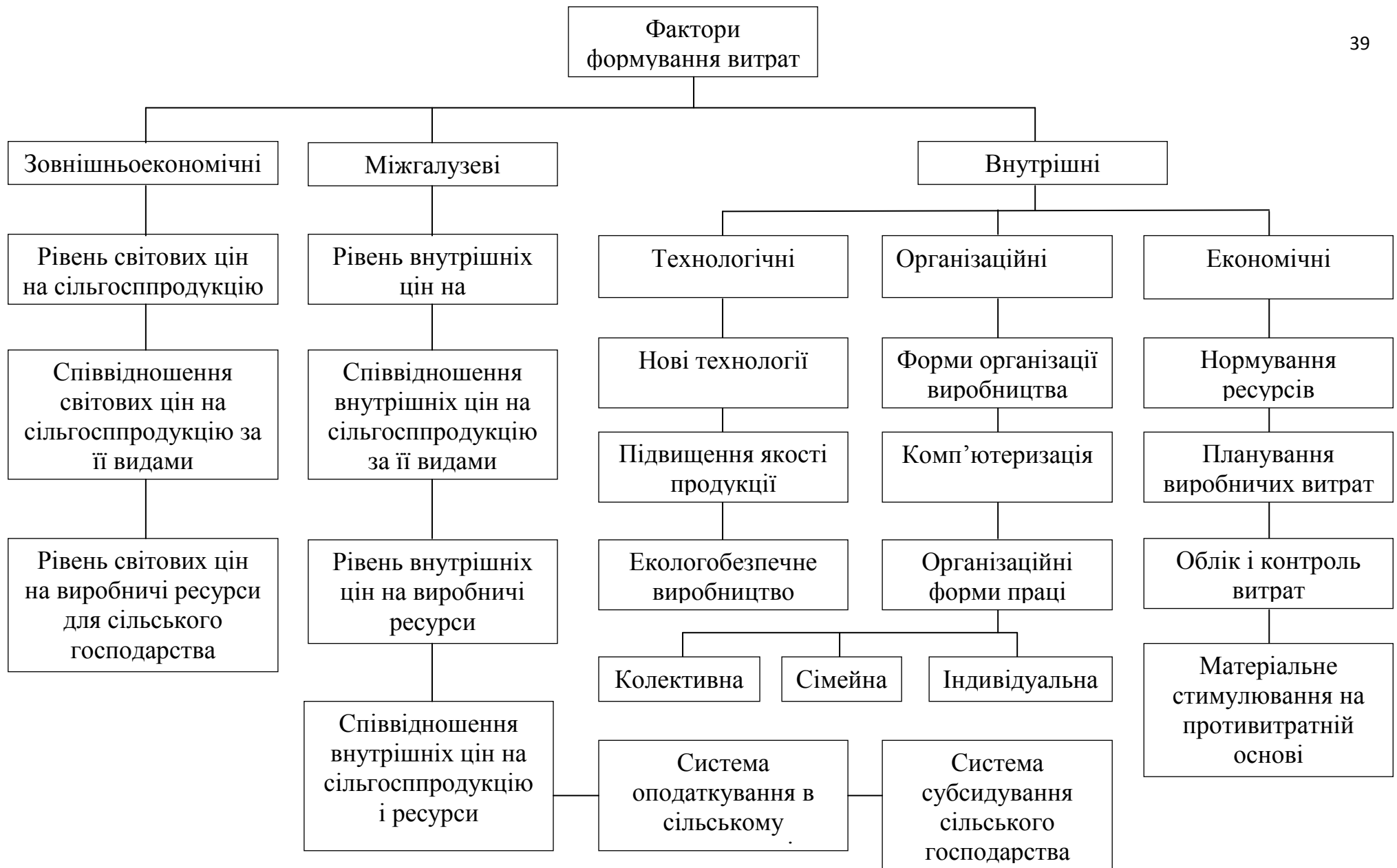

Рисунок 1.2. Фактори формування витрат в сільському господарстві.

Як видно із наведеного рисунка, більшість поданих факторів є традиційними для всього народногосподарського комплексу і лише деякі із них є властивими винятково для сільського господарства. Разом з тим, чимало із цих загальних факторів мають свої внутрішні особливості, які багато в чому визначають специфіку всього сільського господарства. А, отже, аналіз особливостей вимірювання витрат та собівартості в сільському господарстві, як вже зазначалося, може бути здійснено і виходячи із аналізу факторів формування цих економічних категорій.

Таким чином, із наведеного в даному підрозділі далеко неповного переліку особливостей сільського господарства, а також факторів формування витрат стає очевидним, що механізм формування витрат і собівартості та їх вимірювання у сільському господарстві повинен ґрунтуватися на специфічному, властивому лише йому інструментарії. Розуміючи об'єктивність цього явища чимало теоретиків та практиків намагалися запропонувати методи та прийоми, які б максимально відповідали потребам та особливостям сільського господарства. Це і пропозиції оцінювати витрачені в процесі сільськогосподарського виробництва ресурси в момент реалізації продукції, що дасть можливість наблизити обчислений в такий спосіб розмір собівартості до об'єктивного; і впровадження функціонально-технологічної структуризації витрат, як адекватного відображення реального механізму формування витрат в сільському господарстві; і вимога збільшити кількість статей для удосконалення номенклатури витрат та ін.

Досить вдалою розробкою в цьому напрямі можна вважати запропонований фахівцями Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки" Української академії аграрних наук витратно-ціновий аналіз, одним із основних завдань якого є управління витратами та собівартістю в сільськогосподарському виробництві. Витратно-ціновий аналіз досить повно враховує переважну більшість особливостей сільського господарства в цілому та особливостей вимірювання витрат та собівартості

зокрема. Практична перевірка методів та прийомів витратно-цінового аналізу підтвердила його актуальність та необхідність, обґрунтованість методології та зручність методики. Використання витратно-цінового аналізу в сфері вимірювання витрат та собівартості дозволяє отримувати результати значно об'єктивніші та достовірніші ніж при традиційних методиках.

Проте досконалість будь-якого засобу чи інструменту є явищем суб'єктивним, прив'язаним до певного набору умов. Постійні зміни таких умов вимагатимуть безперервного удосконалення використовуваного інструментарію, зміни (розширення, звуження) сфери його застосування, надання йому нових характеристик. Тому, незважаючи на всі позитивні моменти витратно-цінового аналізу, його ефективність та універсальність, питання вимірювання витрат та собівартості в сільському господарстві продовжують потребувати до себе підвищеної уваги економічної науки та практики.

Висновки до розділу 1

1. Економічна категорія „витрати виробництва” відображає, у скільки обходиться виробництво продукції підприємству та суспільству. Вона показує витрати економічних факторів виробництва – праці людей, земельних ресурсів, капіталу на виробництво продукції.

2. Собівартість продукції (робіт, послуг) є вартісною оцінкою використуваних у процесі виробництва продукції (робіт, послуг) природних ресурсів, сировини, матеріалів, паливно-мастильних матеріалів, основних засобів, персоналу й інших витрат на її виробництво і реалізацію.

3. Враховуючи специфіку аграрного виробництва, найчастіше собівартість поділяють на виробничу і повну, індивідуальну і галузеву, планову і фактичну

4. Визначення собівартості різних видів продукції (робіт, послуг) базується на загальних для планування та обліку положеннях і знаходить своє відображення в єдності об’єктів калькуляції, статей витрат і методики їх розподілу. В плануванні й обліку обчислюються і використовуються в економічній роботі такі показники собівартості: 1) собівартість усієї продукції; 2) собівартість одиниці продукції; 3) витрати на одну грошову одиницю вартості продукції.

5. До основних факторів впливу на собівартість сільськогосподарської продукції належать природно-кліматичні умови, рівень родючості землі, обсяг внесення добрив, сорти рослин і породи тварин та ін.

РОЗДІЛ II. СУЧАСНИЙ СТАН ФОРМУВАННЯ ВИТРАТ І СОБІВАРТОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

2.1. Загальні природно-економічні умови виробництва продукції.

Чортківський район розкинувся на Західно-Подільському плато в межах Тернопільської рівнини на висоті 262 м. над рівнем моря. Для рельєфу району притаманні хвилясті балочні рівнини, пересічені ярами. Клімат називають “теплим Поділлям”. Середня температура січня -8-10°C, а липня – +20-25°C. Середня кількість опадів – 561 мм. на рік, що забезпечує помірне зволоження землі.

Під водою зайнято 1 067,715 га, з них під ставками та штучними водосховищами – 542,185 га. Територія розташування району знаходиться у басейні річки Дністер і її лівих приток: Збруч, Серет, Нічлава, Дупла, Глиниста, Циганка. Всі річки, здебільшого, передгірні з дуже крутими звивистими берегами, швидкою течією, з чистими порогами і перекатами. Річки течуть по похилій Волино-Подільського плато з півночі на південь.

Сільськогосподарські ресурси (земельний фонд) району, станом на 01.01.2015 року, складають 70 854,52 га. З них 68 896,45 га займають сільськогосподарські угіддя, що показує високий рівень освоєності земель сільськогосподарського призначення.

Таблиця 2.1.

Сільськогосподарські землі Чортківського району, га

Сільськогосподарські землі всього: 70 854,52						
Сільськогосподарські угіддя всього 68 896,45:				Під господарськи будівлями і дворами	Під шляхами, прогонами	Землі, які перебувають у стадії меліоративного будівництва
Рілля	Багато-річні насадження (сади)	Сіножаті	Пасовища			
68546,52	548,16	883,23	6918,48	1096,06	858,01	4,0

У використанні сільськогосподарських підприємств перебуває 34 817,13 га, в тому числі: у сільськогосподарських товариствах – 6 735,04 га., в інших недержавних сільськогосподарських підприємствах – 27812,94 га., у державних сільськогосподарських підприємствах – 279,76 га. Не наданих земель запасу за межами населених пунктів – 5 979,47 га., а з них ріллі – 538,22 га. Не наданих земель запасу в межах населених пунктів – 1 074,82 га., а з них 352,43 га. ріллі. Землі резервного фонду за межами населених пунктів, не надані у власність та користування – 418,91 га, ріллі – 373,12 га. У районі діє 41 фермерське господарство. У їх постійному користуванні перебуває 342,51 га, у приватній власності – 35,8 га, у тимчасовому користуванні (на правах оренди) – 2 907,06 га. Не визначились, як розпорядитись своїм правом на земельну частку (пай), 3097 громадян на площі 6 888,98 га. Вийшли з членів сільськогосподарських підприємств і одноосібно провадять товарне сільськогосподарське виробництво 1534 громадяни на площі 3 255,93 га.

Сільськогосподарські підприємства області усіх форм власності в основному спеціалізуються на вирощуванні пшениці, ячменю, картоплі, цукрових буряків, кукурудзи, ріпаку, сої та виробництві м'яса і молока.

ПАП «Дзвін» знаходиться у північній частині Чортківського району на відстані 30 кілометрів від районного центру м. Чортків та 65 кілометрів від обласного центру м. Тернопіль. ПАП «Дзвін» об'єднує такі населені пункти Чортківщини: с.Звиняч, с.Скомороше, с.Косів, с.Ридодуби, с.Білобожниця, с.Біла, с.Білий Потік, с. Бичківці, с. Росохач, с. Угринь, а також села Борщівщини: Бурдяківці, Лосяч та Гуштин. Центральна садиба знаходиться в с.Звиняч. Села між собою поєднані дорогами з твердим покриттям.

Структура ПАП «Дзвін» має наступний вигляд (рис.2.1).

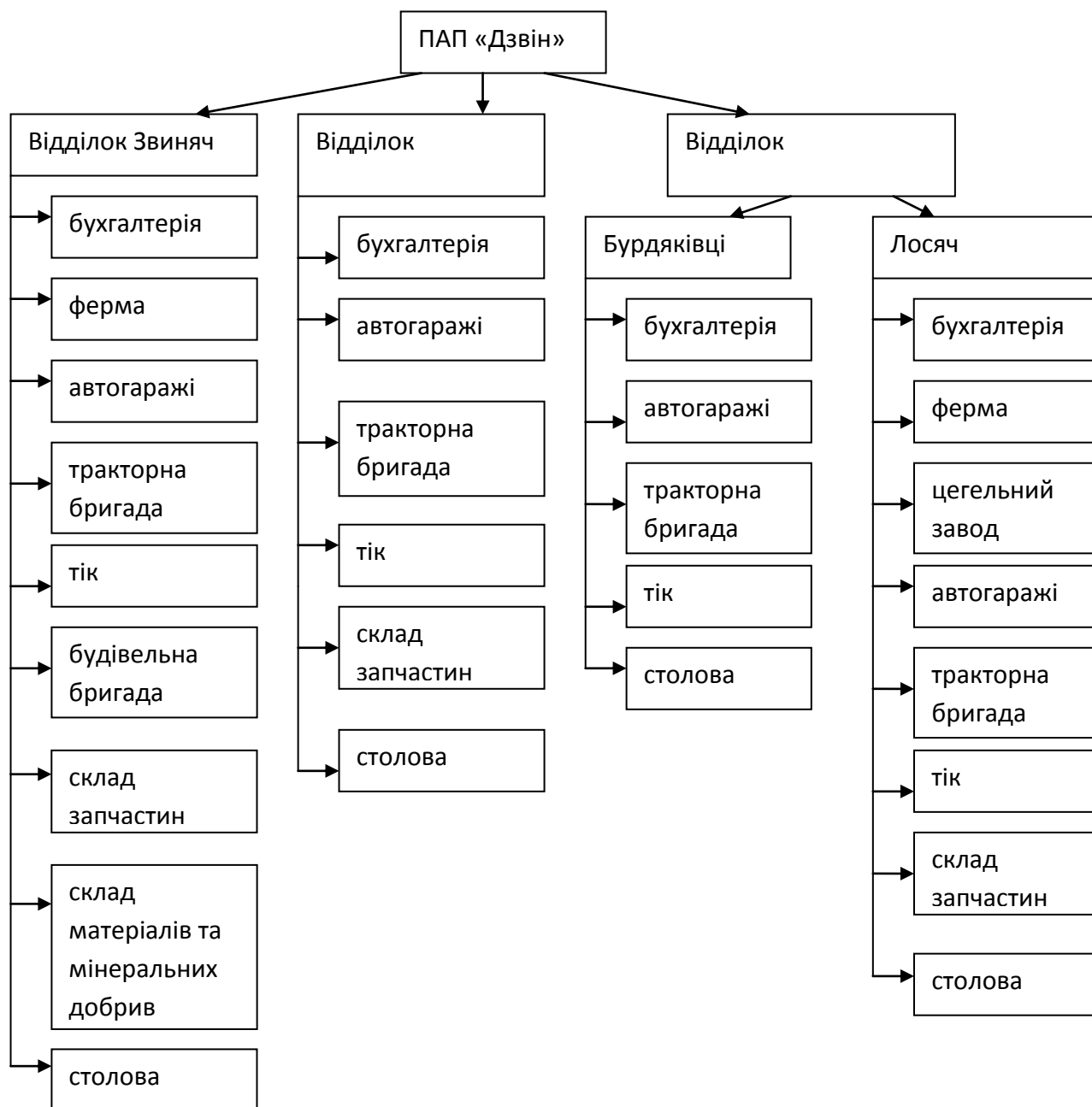

Рис.2.1. Організаційна структура ПАП «Дзвін».

Земля є головним засобом виробництва в сільському господарстві. На розміри сільськогосподарських підприємств та їх виробничих підрозділів впливає багато факторів (природні, економічні, організаційні, технічні). Найбільше позначаються на розмірах сільськогосподарських підприємств такі фактори:

- природні умови. У господарствах Полісся України, наприклад,

розсосередженість орних земель, заболочені земельні ділянки, наявність лісів, чагарників лімітують розміри підприємств, а в Лісостепу рівнинні земельні масиви без значних природних перешкод і особливо в Степу України уможливають збільшення розмірів сільськогосподарських підприємств;

➤ спеціалізація сільськогосподарських підприємств. Наприклад, господарства плодово-ягідного напрямку провадять виробництво на менших площах землі, ніж господарства інших напрямів: скотарсько-буряківницького, свинарського. Окрім цього, поглиблення спеціалізації внаслідок скорочення кількості товарних галузей, культур спрощує виробничу структуру господарства і дає можливість розширювати виробництво в найбільш вигідних галузях, що веде до збільшення розмірів підприємства;

➤ підвищення рівня механізації виробництва, зокрема, запровадження комплексної механізації. Полягає в тому, що на великих земельних площах значно краще використовується сільськогосподарська техніка, скорочується термін її окупності;

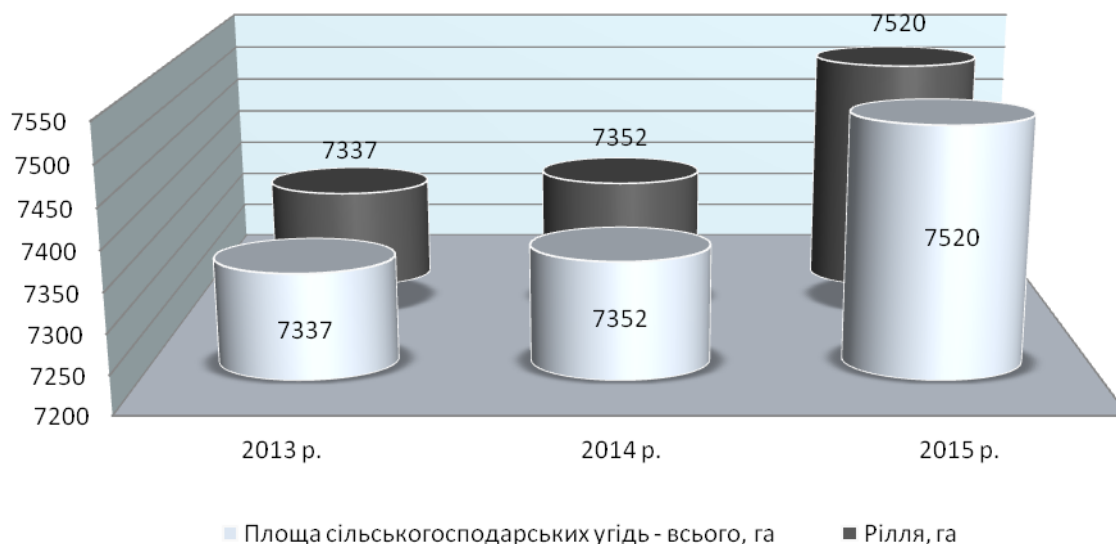
➤ транспортні витрати, які обмежують збільшення розміру підприємств;

➤ витрати на амортизацію, організацію і управління виробництвом. Із зростанням розмірів виробництва ці витрати за інших рівних умов знижуються з розрахунку на одиницю площі, продукції, що дає змогу збільшити розміри підприємства [17];

➤ розміри населених пунктів, відстані між ними. Розміри виробництва обмежуються необхідністю приблизити працівників до місць виконання робіт, зменшити час на їх переїзди, транспортування вантажів. Тому при встановленні раціональних розмірів виробничих підрозділів потрібно брати до уваги розташування населених пунктів і орних земель та інших сільськогосподарських угідь навколо них, а також продуктивної худоби;

➤ управління підприємством.

ПАП «Дзвін» за кількістю земельної площі у своєму розпорядженні належить до одного з найбільших у Чортківському районі (рис.2.2).

Р

рис.2.2. Динаміка площі сільськогосподарських угідь в ПАП «Дзвін».

Протягом 2013-2015 років в підприємстві спостерігалось збільшення площ сільськогосподарських угідь (рис 2.1). Так, якщо в 2013 році їх площа склала 7337 га, то в 2014 – 7352 га. У 2015 році відбулося збільшення площі на 168 га. Це свідчить про постійний розвиток підприємства і розширення своєї діяльності.

У структурі сільськогосподарських угідь у 2013-2015 роках усю площу займає рілля.

В прагненні максимізувати прибуток господарства порушують раціональну структуру посівних площ сільськогосподарських культур. У 2015 р. питома вага зернових в структурі посівів господарства складала 55,8 %. Посіви сої склали 20,6%.

В умовах невизначеності істотна частина фермерів займається вирощуванням соняшнику, оскільки на внутрішньому ринку на дану

продукцію є стабільний попит серед переробного сектора, проте при цьому катастрофічно погіршується рівень родючості ґрунтів.

Таблиця 2.2.

Структура посівної площі ПАП «Дзвін» у 2015 р.

Культури	Площа	
	га	%
Зернові і зернобобові, з них:	4305	55,8
пшениця озима	2068	26,8
пшениця яра	161	2,1
гречка	10	0,1
кукурудза на зерно	1435	18,6
ячмінь ярий	631	8,2
Ріпак озимий	717	9,3
Соняшник	209	2,7
Соя	1594	20,6
Цукрові буряки	841	10,9
Картопля	55	0,7
Вся посівна площа	7721	100

Частка ріпака в структурі посівних площ склала 9,3 %, цукрових буряків – 10,9 %.

Найнижча частка спостерігалася у картоплі і гречки: 0,7 і 0,1 % від загальної структури посівних площ відповідно. Питома вага соняшника склала 2,7%.

В Україні частка зернових та зернобобових в загальній структурі посівних площ в 2015 році склала 56%. Частка посівів сої дорівнювала 8%. Значну питому вагу в структурі посівів займав соняшник – 18,6%. Тоді як частка цукрових буряків склала лише 0,9% [18].

Питома вага картоплі дорівнювала 4,8%.

Важливе значення для функціонування будь-якого підприємства має забезпеченість його трудовими ресурсами (табл. 2.3).

Таблиця 2.3.

Чисельність працівників в ПАП «Дзвін»

Показники	Роки			2015 до 2013, +/-
	2013	2014	2015	
Чисельність працівників - всього	235	202	222	-13
в т. ч.				
в рослинництві	187	156	190	3
в тваринництві	48	46	32	-16

Чисельність працівників в ПАП «Дзвін» протягом 2013-2015 років змінювалася. Так, в якщо в 2013 році чисельність працівників склала 235, то в 2014 році - 202, а в 2015 – 222.

Чисельність працівників в рослинництві значно переважає чисельність працівників в тваринництві. У 2015 році в рослинництві було зайнято 222 працівники, а в тваринництві всього 32.

У тваринництві відбувалося зниження кількості працівників протягом 2013-2015 років з 48 до 32.

Вплив трудових ресурсів на діяльність підприємства беззаперечний. Трудові ресурси (кадри) підприємства є основним ресурсом будь-якого підприємства, від якості й ефективності використання якого багато в чому залежать результати діяльності підприємства і його конкурентоздатності. Трудові ресурси надають руху матеріально-речовинним елементам виробництва, створюють продукт, вартість і додатковий продукт у формі прибутку.

У 2014 році в Україні в сільському, лісовому та рибному господарстві було зайнято всього 3091,4 тисяч осіб.

Зі збільшенням площі землі у користуванні збільшилися і обсяги виробництва продукції в господарстві (табл.2.4).

Таблиця 2.4.

Динаміка виробництва продукції сільського господарства в ПАП «Дзвін»,
тис.грн.

Показники	Роки			2015 до 2013, +/-
	2013	2014	2015	
Вартість валової продукції сільського господарства, тис. грн.	38342,0	65188,0	131989,0	93647,0
в т. ч.				
рослинництва	32842,0	58066,0	122839,0	89997,0
тваринництва	5500,0	7122,0	9150,0	3650,0

Так, якщо в 2013 році вартість валової продукції сільського господарства склала 38342 тис. грн., то в 2015 році – 131989 тис. грн., що на 93647 тис. грн. більше.

Така ж ситуація спостерігалася і в рослинництві, і в тваринництві. З 32842 тис. грн. до 122839 тис. грн. відбулося зростання вартості виробленої рослинницької продукції, а тваринницької – з 5500 тис. грн. до 9150 тис. грн.

Аналізуючи структуру виробленої продукції, слід відмітити зменшення на 7,4% питомої ваги тваринництва в структурі виробництва сільськогосподарської продукції, хоча ще у 2013 р. на його припадало 14,3 %. Натомість збільшення частки рослинництва до 93,1 % внесло дестабілізуючий вплив у галузеву структуру виробництва господарства (рис. 2.3). Хоча, така картина є типовою для більшості фермерських господарств України.

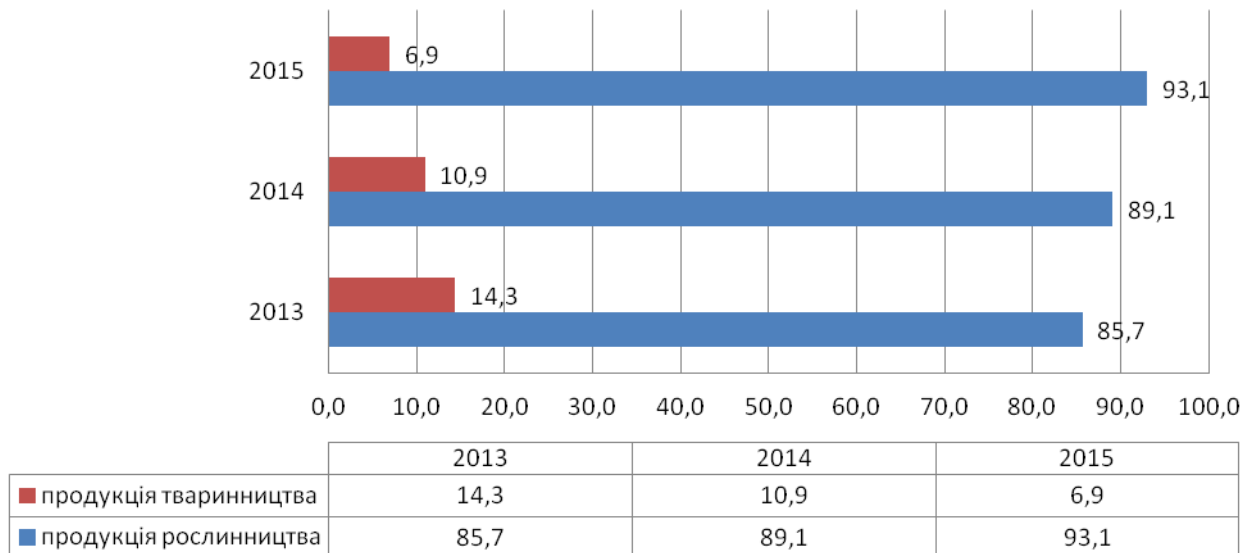

Рис. 2.3. Структура вартості валової продукції сільського господарства ПАП «Дзвін», %

Як стверджують вчені економісти-аграрники спеціалізація фермерських господарств лише на виробництві рослинницької продукції є припустимим варіантом на початковому етапі їх розвитку. Тому на перспективу для зацікавленості фермерських господарств займатись виробництвом тваринницької продукції потрібно законодавчо врегулювати питання про збільшення розмірів землекористування цих формувань.

Розглянувши структуру вартості валової продукції сільського господарства в Україні в 2015 році можна побачити, що питома вага рослинництва склала 85 %, а тваринництва 15 %. Без правильної державної підтримки неможливо виправити ці диспропорції у виробництві рослинницької і тваринницької продукції [26].

Одним з найважливіших факторів підвищення ефективності виробництва на підприємствах є забезпеченість їх основними фондами в необхідній кількості та асортименті та більш повне їх використання (табл.2.5).

Основні виробничі фонди беруть участь у процесі виробництва і є головною основою діяльності будь-якого підприємства. Вони являють собою найбільш дорогу частину засобів виробництва і обслуговують велику кількість виробничих циклів протягом тривалого періоду часу, тому їх стан та ефективне використання прямо впливає на кінцеві результати господарської діяльності підприємств.

Таблиця 2.5.

Показники використання основних виробничих фондів ПАП «Дзвін» та їх використання у 2013-2015 рр.

Показники	2013	2014	2015	2015/2013	
				+/-	%
Основні виробничі фонди, тис.грн.	46161	62476	75553	29392	163,7
Площа с/г угідь, га	7337	7352	7520	183	102,5
Середньорічна кількість працівників зайнятих у с/г, чол.	235	202	222	-13	94,5
Вартість валової продукції, тис.грн.	38342	65188	131989	93647	344,2
Фондозабезпеченість, тис.грн./100 га	629,2	849,8	1004,7	375,5	159,7
Фондоозброєність, тис.грн.	196,4	309,3	340,3	143,9	173,3
Фондовіддача, грн	0,83	1,04	1,75	0,92	210,3
Фондомісткість, грн	1,20	0,96	0,57	-0,63	47,5

Протягом 2013-2015 років вартість основних виробничих фондів зросла на 63,7 % - з 46161 тис. грн. до 75553 тис. грн. Це свідчить про розширення діяльності підприємства і оновлення основних виробничих фондів.

Основними показниками, які відображають ефективність використання основних виробничих фондів є фондовіддача і фондомісткість – два протилежні показники.

Фондовіддача показує загальну віддачу від використання кожної гривні, потраченої на основні виробничі фонди, тобто ефективність вкладення цих коштів.

Фондомісткість продукції – показує частку вартості основних фондів, що припадає на кожну гривню продукції, що випускається.

Протягом 2013-2015 років спостерігалася позитивна динаміка фондовіддачі з 0,83 до 1,75 грн, що означає, що на 1 гривню вартості основних виробничих фондів було вироблено продукції на 1,75 грн.

Оскільки фондомісткість обернений показник до фондовіддачі, то чим він менший, тим краще. У 2015 році показник фондомісткості склав 0,57 грн.

2.2. Динаміка собівартості сільськогосподарської продукції.

Собівартість продукції (послуг) є одним з основних якісних показників господарсько-фінансової діяльності підприємства. Виробнича собівартість продукції підприємства – це поточні витрати на виробництво продукції, виражені в грошовій формі. Повна собівартість продукції підприємства – це поточні витрати на виробництво і реалізацію продукції, виражені в грошовій формі. Таким чином, повна собівартість продукції підприємства – це її виробнича собівартість в сумі з адміністративними витратами і витратами на збут.

До складу основних чинників, від спричинили підвищення рівня собівартості, належать наступні:

- законодавча база;
- облікова політика;
- інфляційні процеси;
- валютний курс національної грошової одиниці;
- попит на ринку;
- рівень цін;
- конкуренція товаровиробників;
- місце розташування підприємства (підприємство з усіх можливих варіантів обирає таке місцеположення, при якому залежні від нього результати у найбільшій мірі перевищують відповідні витрати);
- місцезнаходження постачальників і споживачів;
- людський фактор;
- обсяг виробництва;
- технологія виробництва;
- кількість і різноманітність ресурсів.

Для аналізу собівартості сільськогосподарської продукції доцільно розглянути її структуру [39].

Частка витрат на оплату праці зменшилась із 10% до 6,6% впродовж 2013-2015 років. По інших операційних витратах відмічається зниження частки їх у структурі виробничих витрат на 8,5 % (табл.2.7).

Таблиця 2.7.

Структура виробничої собівартості рослинництва

Статті витрат	2013р.		2014р.		2015р.		2015 до 2013, %
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	
Витрати – всього	49093	100	50536	100	112504	100	229,2
матеріальні витрати	33874	69,0	36724	72,7	93493	83,1	276,0
з них:							
- насіння та посадковий матеріал	6253	12,7	7237	14,3	10827	9,6	173,1
- мінеральні добрива	10095	20,6	7016	13,9	45054	40,0	446,3
- інша продукція с/г	250	0,5	698	1,4	-	-	
- пальне та мастильні матеріали	7371	15,0	11700	23,2	32414	28,8	439,8
- електроенергія	521	1,1	680	1,3	1034	0,9	198,5
- паливо та енергія	1754	3,6	1744	3,5	303	0,3	17,3
- запасні частини, будівельні матеріали	3356	6,8	2282	4,5	720	0,6	21,5
- оплата послуг і робіт	4274	8,7	5367	10,6	3141	2,8	73,5
витрати на оплату праці	4890	10,0	4920	9,7	7460	6,6	152,6
відрахування на соціальні заходи	1818	3,7	1830	3,6	2657	2,4	146,1
амортизація	1662	3,4	1922	3,8	2722	2,4	163,8
інші операційні витрати	6849	14,0	5140	10,2	6172	5,5	90,1

Збільшення питомої ваги матеріальних витрат на виробництво сільськогосподарської продукції значною мірою пояснюється зростанням цін на оборотні засоби промислового характеру (добрива, отрутохімікати,

нафтопродукти та ін.) і на виробничі послуги, що стосується самої структури матеріальних витрат (без амортизації основних засобів), то її динаміка свідчить про зростаючий диспаритет цін на продукцію промисловості та сільського господарства. З кожним роком зростала частка матеріальних витрат у структурі собівартості. Так, якщо в 2013 році вона становила 69 %, то в 2015 році – 83,1%. Найбільшу частку серед витрат становили витрати на мінеральні добрива та паливно-мастильні матеріали – 40 % і 28,8 % відповідно в 2015 році. Це спричинено в основному зростанням їхньої вартості.

Найнижча частка витрат в 2015 році припадала на паливо та енергію – 0,3%, запасні частини та будівельні матеріали – 0,6 % та електроенергію – 0,9%.

Отже, на величину собівартості рослинництва найбільше впливають обсяги мінеральних добрив та паливно-мастильних матеріалів, які використовуються у виробництві, адже на їхню частку припадало в 2015 році 68,8 % від всієї виробничої собівартості.

Розглянемо структуру виробничої собівартості тваринництва (табл. 2.8).

Таблиця 2.8.

Структура виробничої собівартості тваринництва

Статті витрат	2013р.		2014р.		2015р.		2015 до 2013, %
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	
Витрати – всього	7543	100	6470	100	10023	100	132,9
матеріальні витрати	5778	76,6	4925	76,1	8706	86,9	150,7
з них:							
- корми	2540	33,7	3671	56,7	2016	20,1	79,4
- інша продукція с/г	44	0,6	46	0,7	656	6,5	
- пальне та мастильні матеріали	180	2,4	206	3,2	2810	28,0	1561,1
- електроенергія	220	2,9	245	3,8	124	1,2	56,4

- паливо та енергія	85	1,1	92	1,4	78	0,8	91,8
- запасні частини, будівельні матеріали	1406	18,6	380	5,9	425	4,2	30,2
- оплата послуг і робіт	1303	17,3	285	4,4	2597	25,9	199,3
витрати на оплату праці	710	9,4	695	10,7	710	7,1	100,0
відрахування на соціальні заходи	264	3,5	258	4,0	253	2,5	95,8
амортизація	435	5,8	335	5,2	354	3,5	81,4
інші операційні витрати	356	4,7	257	4,0	-	-	

По тваринництву, як і по рослинництву, найбільшу частку в структурі виробничої собівартості займають матеріальні витрати: 76,6 % у 2013 році, 76,1% у 2014 році та 86,9 % у 2015 році.

Якщо в 2013 і 2014 році найбільшу частку в структурі собівартості займали корми: 33,7 % та 56,7 % відповідно, то в 2015 році лише 20,1 %. Натомість частка паливно-мастильних матеріалів зросла з 2,4 % у 2013 році до 28 % у 2015 році.

Частка заробітної плати в структурі собівартості знизилася з 9,4 % у 2013 році до 7,1 % в 2015 році.

Розміри господарств повинні забезпечувати оптимальні обсяги виробництва продукції для досягнення високої ефективності галузей, раціонального використання трудових ресурсів, основних засобів, зниження собівартості продукції та підвищення продуктивності праці. Отже, рівень впливу обсягу виробництва на рівень витрат зумовлює наявність класифікаційного критерію їх поділу на постійні та змінні витрати.

Частка постійних і змінних витрат формується відповідно до поділу витрат за елементами.

Як видно із рис. 2.4, найбільшу частку в структурі витрат займають змінні витрати, на які припадає 83,4%. При цьому спостерігається стійка тенденція до зростання частки змінних витрат та, відповідно, скорочення постійних витрат.

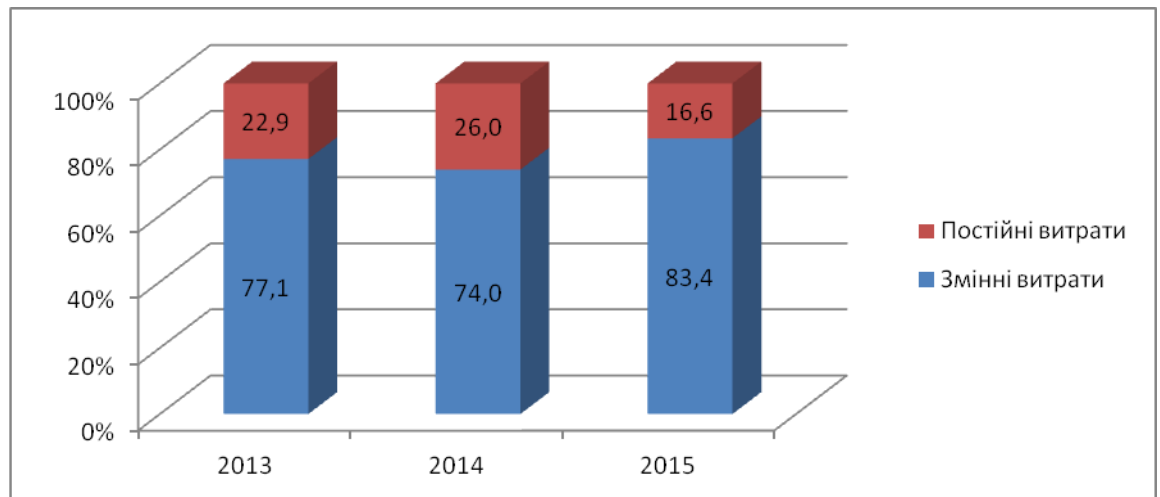

Рис. 2.4. Структура виробничих затрат на виробництво сільськогосподарської продукції в ПАП «Дзвін», %.

Найвища частка постійних витрат спостерігалася у 2014 році – 26 %, найнижча в 2015 році – всього лише 16,6%.

На практиці постійні витрати зменшити доволі важко, навіть коли відбувається зниження обсягів виробництва, і пов'язаний з цим спад реалізаційної виручки. Змінними витратами управляти набагато легше. Хоча нарощення обсягів виробництва неминуче призводить до їх зростання у абсолютному значенні, однак питомі змінні витрати на одиницю продукції за умов впровадження всебічної економії можуть знизитись. Важливо заздалегідь вірно оцінити ефект від такої економії.

Зернові та зернобобові – основі культури за обсягами виробництва в ПАП «Дзвін», тому доцільно розглянути структуру собівартості пшениці і проаналізувати її (табл. 2.9).

Таблиця 2.9.

Структура виробничої собівартості пшениці

Статті витрат	2013р.		2014р.		2015р.		2015 до 2013, %
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	
Витрати – всього	11417	100	7961	100	17205	100	150,7
матеріальні витрати	8146	71,3	6517	81,9	15222	88,5	186,9

з них:							
- насіння та посадковий матеріал	347	3,0	384	4,8	807	4,7	232,6
- мінеральні добрива	2740	24,0	1910	24,0	10462	60,8	381,8
- пальне та мастильні матеріали	1232	10,8	1910	24,0	3607	21,0	292,8
- оплата послуг і робіт	62	0,5	81	1,0	56	0,3	90,3
- інші матеріальні витрати	3765	33,0	2232	28,0	290	1,7	7,7
витрати на оплату праці	39	0,3	238	3,0	274	1,6	702,6
відрахування на соціальні заходи	132	1,2	42	0,5	350	2,0	265,2
амортизація	298	2,6	210	2,6	450	2,6	151,0
інші прямі та загальновиробничі витрати	2802	24,5	954	12,0	909	5,3	32,4

За період з 2013 по 2015 рік у структурі витрат виробництва пшениці відбулися суттєві зміни. В умовах аграрної нестабільності збільшилась частка матеріальних витрат: з 71,3 % у 2013 р. до 88,5 % у 2015 р.

Найбільші зміни відбулися в частці мінеральних добрив: збільшилася з 24 % у 2013 р. до 60,8 % у 2015 р. За цей час також відбулося збільшення затрат на оплату праці на 1,3 %, насіння та посадковий матеріал на 1,7 %.

Частка паливно-мастильних матеріалів впродовж 2013-2015 років зросла на 192,8 %, що знову ж таки спричинено зростанням цін.

Аналогічна ситуація спостерігається і на виробництві молока (табл.2.10).

Таблиця 2.10.

Структура собівартості виробництва молока

Статті витрат	2013р.		2014р.		2015р.		2015 до 2013, %
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	
Витрати – всього	3041	100	2600	100	3790	100	124,6
матеріальні витрати	2231	73,4	1955	75,2	3300	87,1	147,9

з них:							
- корми	1087	35,7	1370	52,7	809	21,3	74,4
- пальне та мастильні матеріали	98	3,2	75	2,9	1060	28,0	1081,6
- оплата послуг і робіт	-	-	50	1,9	225	5,9	-
- інші матеріальні витрати	1046	34,4	460	17,7	1206	31,8	115,3
витрати на оплату праці	412	13,5	307	11,8	275	7,3	66,7
відрахування на соціальні заходи	110	3,6	114	4,4	95	2,5	86,4
амортизація	123	4,0	135	5,2	120	3,2	97,6
інші прямі та загальновиробничі витрати	165	5,4	89	3,4	-	-	-

Найбільшу частку витрат у структурі собівартості займають матеріальні витрати. Протягом 2013-2015 років відбувалося зростання частки матеріальних витрат і в 2015 році досягнуто рівня 87,1%.

За рахунок збільшення ціни на паливно-мастильні матеріали значно зросла їхня частка. Так, якщо в 2013 році вона дорівнювала 3,2 %, то в 2015 вже 28%.

Велику питому вагу займають витрати на корми. У 2013 році вони склали 35,7 %, у 2014 – 52,7 %, 2015 – 21,3 %.

Якщо частка матеріальних витрат зростала, то частка витрат на оплату праці навпаки, зменшувалася. У 2013 році вона складала 13,5 %, а у 2015 лише 7,3 %.

2.3. Вплив собівартості сільськогосподарської продукції на кінцеві результати виробничо-господарської діяльності.

Збільшення підприємствами обсягів виробництва продукції в умовах ринкової економіки є важливим, але не головним критерієм їх діяльності, як це було за часів командно-розподільної системи господарювання. За ринкових відносин головною метою підприємства стало досягнення високих фінансових результатів. Фінансовим результатом підприємства може бути прибуток або збиток. Згідно з діючими визначеннями в нормативних документах прибуток - сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ним витрати; збиток - перевищення суми витрат над сумою доходів, для отримання яких здійснені ці витрати [49].

Отже, для визначення фінансових результатів підприємство періодично послідовно зіставляє доходи і витрати за всіма видами діяльності.

У значній мірі фінансовий результат підприємства та можливості його подальшого розвитку залежать від такого об'єкта, як витрати. Вони є основним показником діяльності підприємства, який обмежує обсяг прибутку. Витрати визначають мінімальну ціну продукції, впливають на конкурентоспроможність підприємства [2].

Умови ринкової економіки вимагають дотримання оптимізації витрат (використання мінімальної їх кількості для випуску максимально якісної продукції) при здійсненні діяльності суб'єктами господарювання [24].

Важливим напрямом забезпечення впливу витрат на фінансові результати аграрного підприємства виступає їх використання в ролі інструмента здійснення обраного варіанту цінової стратегії (політики). Додатковий прибуток можна отримати шляхом підвищення збутової ціни і зменшення обсягу продаж або, навпаки, зменшення збутової ціни і нарощування обсягу продаж. Для кожного варіанту поєднання цих двох

важелів необхідно мати достовірну картину витрат, собівартості і кінцевого результату – прибутку.

Основним способом оптимізації витрат є систематичне проведення їх аналізу на основі фактичних облікових даних, а також дослідження взаємозв'язку з фінансовими результатами.

Сам показник собівартості не дає об'єктивного уявлення про виробництво продукції та ефективність. Тому доцільно проаналізувати співвідношення собівартість/ціна, яке покаже яка частина собівартості припадає на 1 грн виручки і чим вона нижча, тим ефективніше виробництво (табл. 2.11).

Таблиця 2.11.

Питома вага собівартості в ціні реалізації по основних видах продукції.

Показники	2013	2014	2015	2015 р. до 2013 р., %
Пшениця	2,08	0,60	0,61	29,2
Кукурудза на зерно	1,26	0,71	1,01	80,2
Ячмінь	0,82	0,47	0,47	58,0
Цукрові буряки	1,39	0,59	0,60	43,0
Соняшник	0,52	0,42	0,43	83,0
Ріпак	1,08	0,64	0,48	44,2
Соя	0,53	0,42	0,81	154,6
Молоко	0,80	0,64	0,73	91,2
Приріст великої рогатої худоби	4,31	1,48	1,03	24,0
Приріст свиней	1,62	1,21	1,81	111,4

Співставивши дані 2013 і 2015 років, можемо побачити, що по всіх видах продукції, крім сої і приросту свиней, відбулося зниження частки собівартості у складі виручки.

Найнижчий показник в 2015 році спостерігався по соняшнику, що свідчить про високу рентабельність виробництва. Високу рентабельність ми можемо побачити по ячменю і ріпаку.

По тваринництву показник собівартість/виручка є високим, що свідчить про його низьку ефективність.

Оскільки прибуток – це різниця між виручкою і собівартістю, то зміна їх величини в ту чи іншу сторону призведе до збільшення чи зменшення прибутку. Для того щоб прослідкувати величину впливу показників собівартості і ціни на прибуток проведемо факторний аналіз рівня рентабельності виробництва основних видів продукції рослинництва та тваринництва (табл.2.12).

Таблиця 2.12.

Факторний аналіз рівня рентабельності виробництва
основних видів продукції в ПАП «Дзвін»

Продукція	Середня ціна реалізації 1 ц, грн.		Повна собівартість 1 ц, грн.		Рівень рентабельності (збитковості), %			Зміна рентабельності (збитковості), (±)		
	2013	2015	2013	2015	2013	умовна	2015	загальна	у т.ч. за рахунок	
									середньої ціни	повної собівартості
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Продукція рослинництва										
Зернові культури	110	247	144	138	-23,6	71,5	79,0	102,6	95,1	7,5
Цукрові буряки	36	92	51	54	-29,4	80,4	70,4	99,8	109,8	-10,0
Соя	31	724	149	704	112,8	385,9	2,8	-	273,2	-
Ріпак	28	725	312	345	-7,4	132,4	110,1	117,5	139,7	-22,2
Продукція тваринництва										
ВРХ	59	211	2100	1327	-71,6	0,8	59,5	131,2	72,4	58,7
Свині	96	182	1330	2078	-27,8	37,4	-12,0	15,8	65,3	-49,5
Молоко	35	447	296	310	20,9	51,0	44,2	23,2	30,1	-6,8

З 2013 до 2015 року відбулися суттєві зміни рівня рентабельності основних видів продукції.

Так, майже по всіх видах продукції відбулося збільшення рентабельності виробництва. Лише рентабельність сої знизилася: з 112,8 % у 2014 році до 2,8% у 2015 році, що на 109,9 % менше.

Протягом 2013-2015 років найбільше зросла рентабельність ВРХ (на 131,2 %), ріпаку (на 117,5 %), зернових (102,6 %) та цукрових буряків (на 99,8%). Рентабельність молока зросла лише на 23,3%, а виробництва свинини – на 15,8% (але незважаючи на це, її виробництво залишилося збитковим).

Підвищення рівня рентабельності виробництва протягом 2013-2015 років в основному відбувалося за рахунок збільшення цін на продукцію.

Так, за рахунок підвищення ціни рентабельність виробництва зернових у 2015 році порівняно з 2013 збільшилася на 95,1%. Зниження собівартості спричинило збільшення рівня рентабельності на 7,5%.

За рахунок збільшення ціни на молоко рентабельність зросла на 30,1%, а за рахунок збільшення собівартості знизилася на 6,8%. За рахунок сумарного впливу факторів рівень рентабельності виробництва молока збільшився на 23,2% (30,1% - 6,8%).

Під впливом зростання ціни рентабельність виробництва сої збільшилася у 2015 році порівняно з 2013 роком на 273,2%. Збільшення собівартості з 149 грн/ц до 704 грн/ц спричинило зниження рентабельності аж на 383,1%. Сумарний збиток склав 109,9% (273,2% - 383,1%).

Ціна реалізації продукції включає в себе собівартість і націнку (прибуток). Оскільки ціни формуються під впливом ринку і конкурентів, самостійно підприємство не може впливати на ціну, тому зниження собівартості виробництва – шлях до підвищення прибутковості підприємства.

Таблиця 2.13.

Основні економічні показники виробництва зернових та зернобобових

Показники	2013	2014	2015	2013 до 2015, +/-
Урожайність, ц/га	49,8	69,5	55,4	5,6
Посівна площа, га	4242	4288	4305	63,0
Валовий збір, ц	211161	298010	238512	27351,0
Виробничі витрати, тис. грн. - всього	32139	24641	41581	9442,0
в т.ч.				
на 1 га посівів, грн	7576	5747	9659	2082,4
на 1 ц продукції, грн	152	83	174	22,1
Повна собівартість 1 ц продукції, грн	144	90	138	-6,0
Ціна реалізації 1 ц продукції, грн	110	135	247	136,4
Очікуваний прибуток, тис.грн. - всього	-6983,7	13378,3	26061,6	33045,3
в т.ч.				
на 1 га посівів, грн	-1646	3120	6054	7700,1
на 1 ц продукції, грн	-33	45	109	142,3
Рентабельність виробництва, %	-23,0	50,1	79,4	102,4

Прямо на собівартість, а отже і на кінцеві результати впливає врожайність. Чим вона вища, тим більше прибутку може отримати підприємство. У 2013 році врожайність зернових та зернобобових склала 49,8 ц/га, а у 2015 вже 55,4 ц/га (табл. 2.13).

Висока собівартість (144 грн/ц) і низька ціна (110 ц/га) стали у 2013 році причиною загальних збитків підприємства у розмірі 6983,7 тис грн. На 1 ц продукції збиток становив 33 грн. Рентабельність від'ємна і становила – 23%.

Впродовж 2014-2015 років фінансові результати були позитивними, підприємство отримало прибуток. Так, у 2014 році він становив 13378,3 тис.

грн., а у 2015 році – 26061,6 тис. грн. Прибуток на 1 ц виробленої продукції в 2014-2015 роках становив 45 і 109 грн. відповідно.

Зростання прибутку спричинене вищими темпами зростання ціни і нижчими темпами зростання собівартості 1 продукції, що призвело до збільшення їхньої різниці.

Рентабельність у 2014 році становила 50,1 %, а у 2015 році аж 79,4 %.

Для порівняння, середня рентабельність зернових та зернобобових в Україні в 2015 році становила 43,2 %, тоді як в ПАП «Дзвін» - 79,4 %, що на 36,2 % більше, що свідчить про ефективне господарювання.

Серед продукції тваринництва в ПАП «Дзвін» найбільшу частку в загальній виручці займає виробництво молока.

Таблиця 2.14.

Основні економічні показники виробництва молока

Показники	2013	2014	2015	2013 до 2015, +/-
Середньорічний надій, ц/г	45,8	47,9	55,4	9,6
Кількість голів, г	230	227	224	-6
Обсяг виробництва, ц	10543	10862	11555	1012
Виробничі витрати, тис. грн.	3041	2600	3790	749
в т.ч.				
на 1 голову, грн	13222	11454	16920	3698
на 1 ц продукції, грн	288	239	328	40
Повна собівартість 1 ц продукції, грн	296,4	227	310	13,7
Ціна реалізації 1ц продукції, грн	359	372	447	88
Очікуваний прибуток, тис.грн. - всього	653	1567,8	1581	928
в т.ч.				
на 1 голову, грн	2840	6907	7061	4221
на 1 ц продукції, грн	62	144	137	75
Рентабельність виробництва, %	20,9	63,5	44,2	23,3

Впродовж 2013-2015 років повна собівартість молока в ПАП «Дзвін» зросла з 296,4 грн/ц до 310 грн/ц. Незважаючи на це, рентабельність виробництва збільшилася з 20,9% до 44,2%, адже відбулося зростання ціни з 359 грн/ц у 2013 році до 447 грн/ц у 2015 році (табл. 2.14).

Найвищого рівня рентабельності було досягнуто в 2014 році – 63,5%. Основною причиною було зниження повної собівартості одиниці продукції з 296,4 гривень до 227 гривень.

Якщо в 2013 році прибуток на 1 центнер продукції склав всього лише 62 гривень, то в 2015 вже 137 гривень.

Для порівняння середній рівень рентабельності виробництва молока в Україні в 2015 році склав 12,8%, тоді як в ПАП «Дзвін» - 44,2%. Середня собівартість одного центнера молока по господарствах України склала 352,9 гривень, тоді як в ПАП «Дзвін» 310 гривень.

Отримання найбільшого прибутку при максимальному використанні наявних ресурсів і мінімальних витратах характеризують економічну ефективність виробництва. Цей економічний показник характеризує продуктивність праці і корисність використання сировини, матеріалів і виробничих потужностей.

Як зазначено в економічній енциклопедії «ефективність – це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат. Крім того, це досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці.

Для вивчення економічної ефективності розглянемо такі показники, як прибуток або збиток в розрахунку на 1га посіву, 1 середньорічного працівника; валовий дохід в розрахунку на 1га посіву, а також рівень рентабельності (табл.2.15).

Таблиця 2.15.

Показники економічної ефективності
сільськогосподарського виробництва ПАП «Дзвін»

Показники	2013	2014	2015	2015/2013, %
Вартість валової сільськогосподарської продукції – всього, тис.грн.	38342	65188	131989	344,2
Прибуток, тис.грн.	-7601	22711	54097	711,7
Середньорічна чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, чол.	235	202	222	94,5
Площа сільськогосподарських угідь, га.	7337	7352	7520	102,5
Собівартість - всього, тис.грн.	45673	42177	77510	169,7
Вартість валової сільськогосподарської продукції, тис.грн.	38342	65188	131989	344,2
на 1 працівника	163,2	322,7	594,5	364,4
на 1 га сільськогосподарських угідь	5,23	8,87	17,55	335,9
Прибуток (збиток), тис.грн.	-7601	22711	54097	711,7
на 1 працівника	-32,3	112,4	243,7	753,4
на 1 га сільськогосподарських угідь	-1,04	3,09	7,19	694,4
Рівень рентабельності, %	-16,6	53,8	69,8	419,4

Одним з основних показників економічної ефективності є рентабельність виробництва. Протягом 2013-2015 років рентабельність зростала. У 2013 році вона була від'ємна, що свідчить про збиток від діяльності. У 2014 році вона склала 53, 8 %, а у 2015 році аж 69,8 %.

Для порівняння, середня рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції по Україні в 2015 році склала 50,9 %, а у

ПАП «Дзвін» - 69,8 %, що свідчить про ефективне управління підприємством.

Основний економічний ефект, до якого прагне кожне підприємство – це максимізація прибутку. 2013 рік був неуспішним, адже підприємство отримало збиток у розмірі 7601 тис. грн. У 2014 році господарство уже отримало прибуток від своєї діяльності – 22711 тис. грн., а в 2015 році – 54097 тис. грн.

Для відображення повнішої картини ефективності розглянемо величину прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь. Протягом 2013-2015 років прибуток на 1 га сільськогосподарської продукції зріс на 794,4 %: з збитку 1040 грн. до прибутку 7190 грн.

Таким чином, ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств – це досягнення стратегічного прибутку на кожному етапі розвитку аграрного підприємства при забезпеченні фінансової сталості та платоспроможності, оптимального співвідношення рентабельності та ризику.

Висновки до розділу 2

1. Станом на 2015 рік ПАП «Дзвін» мало в своєму розпорядженні 7520 га земельних угідь. Найбільшу частку в структурі посівних площ займає озима пшениця – 26,8 %, соя – 20,6 % та кукурудза на зерно – 18,6 %. Найменшу частку в структурі посівних площ займає картопля – 0,7 % та гречка – 0,1 %.

2. Вартість валової продукції сільського господарства протягом 2013-2015 років зросла на 244,2 % з 38342 тис. грн. до 131989 тис. грн. В загальній структурі вартості валової продукції у 2015 році частка рослинництва склала 93,1 %, тваринництва - 6,9 %. Без правильної державної підтримки неможливо виправити ці диспропорції у виробництві рослинницької і тваринницької продукції.

3. Протягом 2013-2015 років собівартість продукції по більшості видів продукції зросла, але це в основному спричинено зростанням цін на паливо-мастильні матеріали, мінеральні добрива, насіння та посадковий матеріал. Найбільшу частку в структурі собівартості як рослинництва, так і тваринництва займають матеріальні витрати - 81,3 % і 86,9 %.

4. Сам показник собівартості не дає об'єктивного уявлення про виробництво продукції та ефективність. Тому доцільно оцінити співвідношення собівартість/ціна, яке покаже яка частина собівартості припадає на 1 грн виручки і чим вона нижча, тим ефективніше виробництво. Протягом 2013-2015 років частка собівартості в ціні знижувалася, що свідчить зниження собівартості продукції. Найбільше зниження відбулося по пшениці – аж на 241 %.

5. Значне зниження собівартості продукції протягом 2013-2015 років сприяло зростанню прибутку. Так, якщо в 2013 ПАП «Дзвін»

отримало збиток в розмірі 7601 тис.грн., то в 2015 році прибуток в розмірі 54097 тис. грн.

РОЗДІЛ III. ШЛЯХИ ЗНИЖЕННЯ СОБІВАРТОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

3.1. Управління витратами як основний резерв зниження собівартості сільськогосподарської продукції.

Всі сільськогосподарські підприємства при виробництві продукції, намагаються втілити свої економічні інтереси і цілі – мінімізувати витрати і отримати максимальний прибуток. Але в процесі виробництва не виключені і збитки, до яких підприємство повинне бути готове, причому його прагнення до максимального прибутку трансформується в бажання мінімізувати збитки. Як наслідок, мінімізація витрат виробництва – засіб підвищення прибутку або скорочення збитків, тобто забезпечення стабільності і стійкості становища сільськогосподарського підприємства в ринковій економіці.

Істотним напрямком діяльності сільськогосподарських виробників та органів управління є вдосконалення системи показників і класифікації витрат виробництва продукції сільського господарства в умовах ринкової економіки. Необхідно вказати особливу роль обліку, статистики та контролю в пошуках шляхів скорочення витрат виробництва в сільському господарстві, в забезпеченні раціонального використання ресурсів, в посиленні боротьби з безгосподарністю і марнотратством [54].

Розробка комплексу показників витрат виробництва повинна здійснюватися в рамках розмежування повноважень між національним органом і суб'єктами (областями) з метою використання в економічному аналізі.

В умовах переходу до міжнародних стандартів величезну роль грає наскрізний характер системи показників, який дозволяє встановити кількісні взаємозв'язки рівнів витрат по вертикалі.

Для об'єктивної оцінки формування рівня витрат виробництва продукції сільського господарства необхідно глибоке дослідження процесів

формування витрат виробництва окремих її видів на рівні сільськогосподарських виробників, причому для цього необхідно повне, доступне і достатнє інформаційне забезпечення. Необхідно щоб кожне підприємство для управління витратами проводило аналіз господарської діяльності, де в якості необхідних і взаємодоповнюючих джерел інформації виступала б організація фінансового та управлінського обліку.

В якості основних напрямків формування дієвої системи управління витратами, метою якої є максимізація прибутку (мінімізація збитків) в умовах ринкової економіки, є наступні:

- перетворення структури управління підприємством, для чого необхідне створення центрів відповідальності;
- розрахунок і пропозиція фінансово-економічних моделей функціонування центрів відповідальності;
- введення системи контролінгу (управлінського обліку);
- розробка моделі розрахунку управлінської прибутку на основі показника маржинального доходу.

На кожному підприємстві для успішного управління витратами, необхідно застосувати систему показників обліку і аналізу на всіх етапах організації виробництва (рис. 3.1).

Для своєчасного управління витратами потрібно дотримуватись точного ведення обліку витрат за елементами та статтями, центрами відповідальності, в розрізі об'єктів обліку та оперативно обчислювати витрати ресурсів за видами і собівартість продукції в даному проміжку часу для зіставлення її з плановим показником з метою виявлення відхилень і своєчасного пошуку шляхів впливу на процес виробництва [15].

Втілення в життя всіх названих напрямів удосконалення системи управління витратами виробництва вимагає відповідно повнішої їх класифікації згідно з певними ознаками.

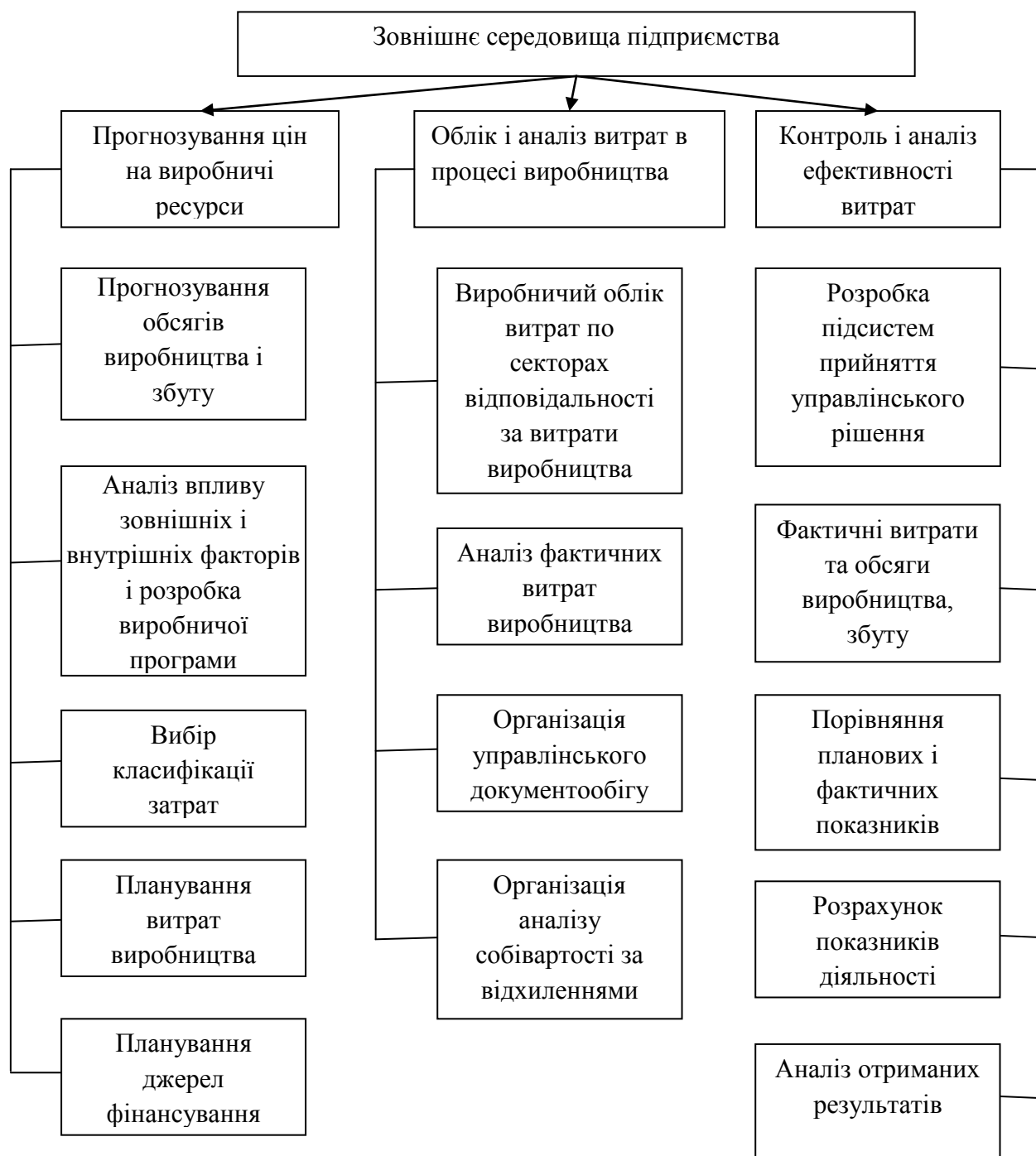

Рис. 3.1. Організація управління витратами виробництва продукції сільського господарства

Так як кожне групування витрат виробництва заснована на тому, що деякі їх види мають різний характер формування та способами зниження, неоднаковою еластичністю по відношенню до вимірюваних ринкових і виробничих умов, різну ступінь керованості і невизначеності, класифікація витрат повинна враховувати ступінь їх реагування на те чи інше управлінське рішення.

Вітчизняний і зарубіжний досвід дозволив сформувати і висунути основні принципи групування класифікації витрат (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Принципи групування класифікації витрат

Загалом система формування витрат складається з декількох взаємопов'язаних підсистем і напрямків системи планування, формування, аналізу та контролю витрат.

Кожне сільськогосподарське підприємство перш за все вибирає для себе способи класифікації витрат, так як саме в подальшому визначатиме види і рівень планових і фактичних витрат на виробництво, за якими будуть прийматися управлінські рішення.

Виходячи зі світового досвіду, необхідно виділити життєвість і

ефективність ринкового механізму в забезпеченні збалансованості економіки, в раціональному використанні трудових, фінансових і матеріальних ресурсів, у створенні гнучких виробництв.

Для більш досконалої класифікації витрат можна виділити три основні підсистеми (напрямки) їх формування:

- витрати, що використовуються для калькулювання і оцінки готової продукції;
- витрати, дані про яких є підставою для планування;
- витрати, що використовуються в системі контролю, регулювання та координації.

Кожний з перелічених напрямів вимагає свою класифікацію витрат. Виходячи з цього, для використання на підприємствах більш повної класифікації витрат можна запропонувати їх групування в рамках пропонованих підсистем (рис. 3.3).

Одним з основних напрямків вдосконалення обліку витрат і калькуляції собівартості продукції сільського господарства є розробка науково-обґрунтованої номенклатури калькуляційних статей.

Номенклатура статей має важливе значення для визначення реальних причин відхилення фактичної собівартості від планової, що сприяє прийняттю найбільш ефективних управлінських рішень щодо недопущення перевитрати праці, матеріальних і фінансових ресурсів і залучення у виробництво невикористаних внутрішньогосподарських резервів подальшого зниження собівартості продукції. Істотний недолік нинішньої номенклатури – значне укрупнення витрат, об'єднаних в окремі статті витрат, що відображають різні виробничі процеси [34].

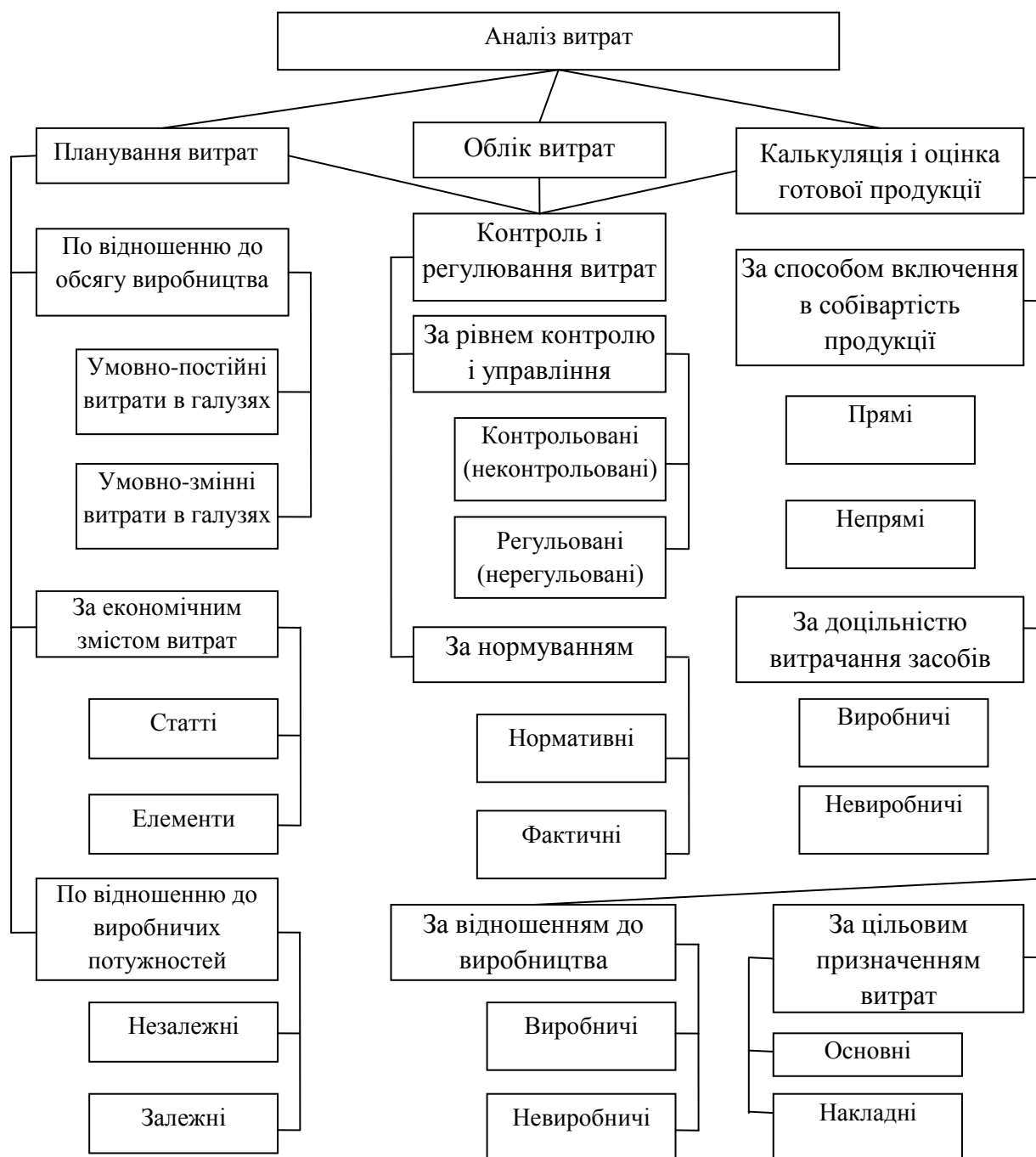

Рис. 3.3. Схема управління витратами в сільськогосподарському виробництві.

Так, наприклад, на статтю «Роботи та послуги» рекомендується відносити витрати по використанню автомобільного та вантажного транспорту, живої тягової сили, тракторного парку в частині виконання транспортних робіт, витрати по яких мають неоднакову питому вагу в

собівартості виробленої продукції. Крім цього, за цією статтею враховують вартість наданих послуг окремо по галузям такими виробництвами як електропостачання, теплопостачання, водопостачання, газопостачання, а також витрати по експлуатації холодильних установок.

В результаті знижуються контрольно-аналітичні функції облікової інформації в системі управління процесом формування собівартості продукції як рослинництва, так і тваринництва.

Не дозволяє глибоко і всебічно аналізувати витрати виробництва відображення різних за економічним призначенням витрат за статтею «Витрати на утримання основних засобів». В даній статті враховують витрати по використанню основних засобів, що залежать від результатів робіт трудових колективів виробничих підрозділів і витрати, на розмір яких не впливає ефективність використання основних засобів в сільському господарстві. На зазначену статтю відносять суму зносу і витрати на відновлення малоцінних і швидкозношуваних предметів, які не мають прямого відношення до витрат на експлуатацію основних засобів [58].

Точність обчислення собівартості в значній мірі залежить від обґрунтованості методики розподілу витрат між видами продукції.

Так, наприклад, в рослинництві не досконалий діючий порядок калькуляції собівартості продукції однорічних і багаторічних трав. Недоліком є те, що всі виробничі витрати, пов'язані з передпосівним обробітком ґрунту, посівом, доглядом за посівами і збиранням врожаю розподіляються між окремими її видами відповідно до встановлених коефіцієнтів. Отримана таким шляхом собівартість продукції є величиною більш-менш умовною і не відображає реальних витрат підприємства на її виробництво.

У тваринництві, згідно з чинними інструктивними вказівками по калькуляції собівартості продукції молочного стада між суміжною продукцією розподіляють витрати на утримання корів, незалежно від впливу цих витрат на виробництво молока і приплоду. Для калькуляції реальних

витрат слід розподіляти тільки загальні витрати, пов'язані з виконанням технологічних операцій по виробництву суміжної продукції. Витрати, обумовлені отриманням окремих видів суміжної продукції, необхідно прямо включати в собівартість конкретної продукції. Наприклад, на собівартість молока необхідно відносити витрати на оплату праці доярок за отримане молоко, витрати по первинну обробку молока.

Для підвищення достовірності та наукової обґрунтованості калькуляції собівартості продукції сільського господарства слід застосовувати такі способи розподілу загальних технологічних витрат, які забезпечують найбільш тісний зв'язок між рівнем собівартості окремих видів суміжної продукції і величини витрат, які її визначають. Дана проблема повинна вирішуватися шляхом постатейного розподілу витрат між суміжною продукцією, при якому враховується технологічна і економічна залежність собівартості продукції сільського господарства від рівня витрат по окремих калькуляційних статтях, наприклад, в тваринництві витрати на корми слід розподіляти між молоком і приплодом відповідно до нормативних даних про витрачання кормів в кормових одиницях на виробництво молока і приплоду.

Діюча методика калькуляції собівартості продукції сільського господарства не враховує її якісних параметрів. В результаті цього знижуються аналітичні функції облікової інформації, особливо при порівняльному аналізі, а також об'єктивність оцінки результатів діяльності підприємства і його госпрозрахункових підрозділів, якість продукції слід враховувати щодня, а не тільки під час складання звітних калькуляцій її собівартості. На підприємстві необхідно організувати первинний облік таким чином, щоб він точно відображав якість вироблених і реалізованих товарів, сприяв встановленню об'єктивних взаємовідносин між підприємствами. Для підвищення якості продукції слід впровадити комплексну систему управління її якістю на рівні кожної стадії виробничого процесу [15].

Управління сучасною організацією в умовах ринкової економіки вимагає все більшої оперативності. Якщо у керівника організації виникають

проблеми, наприклад, для прийняття рішень не вистачає деталізованої і потрібним чином згрупованої інформації про витрати і доходи – це означає, що виникла необхідність в проведенні робіт по автоматизації обліку. Автоматизація обліку витрат в сільському господарстві дозволить максимально точно і своєчасно враховувати витрати, не допускаючи помилок, а також максимально швидко і точно калькулювати собівартість продукції.

3.2. Основні напрями зниження собівартості сільськогосподарської продукції.

Зниження собівартості продукції - одне з основних джерел накопичень, забезпечення розширеного виробництва на основі прискорення науково-технічного прогресу у всіх галузях сільськогосподарського виробництва. Чим дешевше виробництво сільськогосподарської продукції, тим більшими можливостями буде мати у своєму розпорядженні суспільство для зниження роздрібних цін на продовольчі товари, тим повніше задовольнятимуться потреби людей, тим конкурентоздатною буде продукція.

Для більшості сільськогосподарських підприємств молочне скотарство є галуззю, яка визначає їх економічне і фінансове становище, оскільки виробництвом молока займаються практично всі сільськогосподарські підприємства, за винятком вузькоспеціалізованих. За роки реформування сільського господарства молочному скотарству було завдано величезної шкоди. Скоротилося поголів'я корів, знизилася їх продуктивність, погіршилася матеріально-технічна база галузі, що призвело до скорочення валового виробництва молока. Причин такого становища багато, але основна з них - високі витрати виробництва молока в зв'язку з невикористанням наявних резервів для їх зниження [11].

З огляду на те, що розвиток галузі останнім часом мав регресивний характер і багато факторів зниження собівартості виробництва залишалися без належної уваги, слід визнати актуальність розробки системи заходів, спрямованих на зменшення собівартості виробництва молока. Зниження собівартості молока з одночасним збільшенням обсягів його виробництва дозволить сільськогосподарським підприємствам в сформованих економічних умовах не тільки зберегти накопичений виробничий потенціал, а й примножити його.

Виявлення і реалізація резервів зниження собівартості виробництва молока в сучасних умовах стають об'єктивною необхідністю, оскільки від цього залежить рівень забезпечення населення молочними продуктами. Розробка найбільш важливих напрямків зниження витрат в молочному скотарстві набуває велике практичне і теоретичне значення.

Для встановлення напрямків зниження собівартості в молочному скотарстві та вибору основних факторів, що впливають на головну мету тваринництва нами було проведено попередній аналіз чинників., серед яких слід виділити зовнішні і внутрішні.

До зовнішніх факторів належать:

- економічне середовище, в якому функціонує підприємство (фінансова та інвестиційна політика держави, податкова система, митна політика, світовий ринок, ринковий попит і ціни на продукцію, правова форма господарювання, наявність переробних підприємств, наявність конкурентів);
- науково-технічне середовище (поява нових науково-технічних відкриттів і нових технологій);
- політична обстановка (міжнародне становище країни, аграрна політика країни);
- юридичне середовище (зміни в законодавстві країни, рішення обласних, районних і місцевих органів влади);
- природно-кліматичні умови (клімат, ґрунти, природні ресурси);
- географічні особливості (віддаленість від міст, наявність і розвиненість транспортної мережі).

Зовнішні чинники мають рухливість і невизначеність. Рухливість зовнішніх факторів – це швидкість, з якою відбувається зміна їх впливу на підприємство і окремі його галузі. Швидкість зміни впливу зовнішніх факторів в останні роки збільшується, що вимагає постійної уваги і негайної реакції на них з боку підприємств [40].

Багато сільськогосподарські підприємства не мають у своєму розпорядженні оперативну інформацію про нові наукові відкриття, нові

технології, передовий досвід конкурентів і тому не можуть адекватно реагувати на вплив зовнішніх чинників змінами в своєму виробництві. При нестачі або недостовірності інформації вплив цих факторів стає невизначеним і ускладнює своєчасне прийняття ефективних рішень. Вплив таких факторів, як світовий ринок, митна політика, ринковий попит і ціни на продукцію, особливо згубно позначилося на розвитку молочного скотарства, коли держава не здійснювала належного регулювання ринкових процесів в аграрній сфері і в країну пішли великі надходження молочної продукції з-за кордону. Кожне аграрне підприємство, що займається молочним скотарством, має задовольняти потреби покупців на ринку не гірше конкурентів. В іншому випадку воно змушене буде знижувати ціни на продукцію і згортати своє виробництво. Саме конкуренти на ринку молока визначають ціни і якість молочної продукції. Такий фактор, як ринковий попит і ціни на продукцію, змушує підприємства боротися за виживання. Виживання галузі молочного скотарства в умовах ринку багато в чому залежить від здатності підприємства знаходити покупців результатів своєї діяльності і задовольняти їх запити. Саме покупці, вирішуючи, яка молочна продукція для них краща і за якою ціною, визначають результати роботи галузі.

До внутрішніх чинників, який впливає на економічну ефективність молочного скотарства, слід віднести:

- фінансове забезпечення (капітал, доходи, кредит, фінансова звітність);
- техніку (споруди, система машин, обладнання ферм, транспортні засоби, рівень механізації виробничих процесів, дороги);
- технологію (відтворення стада, племінна робота, система кормовиробництва і кормозабезпечення, способи утримання худоби, система ветеринарних заходів);
- трудовий потенціал (управління кадрами, чисельність працездатного населення, віковий склад, освіта і кваліфікація, організація праці, оплата праці, соціальне забезпечення);

- організацію (планування виробництва, розміри і розміщення ферм, склад і структура стада, матеріально-технічне постачання, маркетинг).

На сільськогосподарських підприємствах зростання ефективності виробництва багато в чому забезпечується наявністю системи машин і обладнання з виробництва продукції молочного скотарства. Система машин підвищує продуктивність праці і знижує витрати на одиницю продукції. Технологія виробництва молока – це поєднання тварин, машин, обладнання, інструментів, кормів, професійних знань і навичок фахівців і робітників у процесі виробництва продукції молочного скотарства. Технологія є способом, що дозволяє перетворити сировину в бажаний продукт. Продуктивна худоба, машини, обладнання і корми можуть розглядатися як компоненти технології. Технологію виробництва молока, також як і техніку, слід віднести до внутрішніх чинників економічної ефективності молочного скотарства [59].

Таким чином, собівартість продукції, характеризуючи інтенсивність господарювання та використання ресурсного потенціалу, є одним з кінцевих показників. Механізм мінімізації собівартості повинен враховувати технологічні, технічні, економічні, соціальні та біологічні особливості молочного скотарства.

На закінчення можна відзначити, що запропонована класифікація факторів повністю охоплює основні напрямки зниження собівартості і підвищення ефективності виробництва молока.

Варто також зупинитись на такому факторі, що сприяє зниженню собівартості, як спеціалізація виробництва. Спеціалізація відкриває широкі можливості для підвищення продуктивності праці та як наслідок – зниженню виробничих витрат. Спеціалізація в молочному скотарстві є вирішальною умовою підвищення ефективності використання капітальних вкладень і основних засобів, впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу і передового досвіду, а також інтенсивних технологій.

При спеціалізації досягаються зниження витрат і підвищення рентабельності виробництва продукції.

У спеціалізованих молочнотоварних господарствах робота ведеться у великих масштабах, при більш раціональному використанні землі, техніки, робочої сили. Тут значно ширші можливості застосування передових технологій, вище культура землеробства і тваринництва. Більш раціональне і ефективне використання засобів виробництва і праці дозволило спеціалізованим молочнотоварним господарствам знизити собівартість до 38% і підняти рентабельність до 40%. А загальним основним фактором збільшення ефективності виробництва молока є забезпечення зростання виходу продукції з найменшими витратами праці і коштів на його виробництво [27].

Важливою передумовою ефективного розвитку молочної галузі є потужна кормова база. У зв'язку з цим потрібно сказати, що для основних культур визначають райони різних ступенів придатності їх в балах в залежності від сприятливості умов для виробництва продукції і скласти карту розміщення виробництва товарної продукції рослинництва.

1) сприятлива зона-з відмінними умовами (понад 500 балів) відповідає необхідними вимогам культури в біологічному і агротехнічному відношеннях;

2) придатна зона – з хорошими умовами (200-500). Зона, де забезпечуються не всі біологічні вимоги культур, але врожаї все ж можуть бути отримані високі при хорошій якості продукції;

3) менш придатна з задовільними умовами (10-200 балів), більшість біологічних вимог не цілком забезпечено, врожаї значно нижче і якість продукції гірше;

4) непридатна – з незадовільними умовами, де врожаї катастрофічно низькі і якість продукції залишає бажати кращого.

Поділ на такі зони можна використовувати при плануванні виробництва, на цій основі кожна культура повинна розміщуватися концентровано, з найбільшою щільністю, допустимої за сукупністю

агротехнічних і організаційно-господарських умов в зонах найвищої ефективності [2]. Однією з найважливіших завдань сільськогосподарського виробництва є вдосконалення міжгосподарського розміщення виробництва таких трудомістких культур, як картопля і овочі, по окремим спеціалізованим господарствам.

Господарства, що виробляють одночасно продукцію обох видів зазначених культур, в період збирання відчують нестачу трудових ресурсів [19].

В результаті терміни збирання врожаю затягуються, що призводить до великих втрат продукції і зниження її якості, підвищення собівартості виробництва. Міжгалузеве поділ праці на підприємствах необхідно поєднувати з внутрішньогалузевої спеціалізацією і кооперацією, тобто поділ тієї чи іншої галузі рослинництва і тваринництва на окремі технологічні стадії із зосередженням їх в окремих господарствах, інтегруючих між собою в рамках того або іншого виду діяльності. Для більш ефективного виробництва продукції тваринництва можна запропонувати наступну схему кооперації, наприклад, в скотарстві: вирощування племінного молодняку в одній групі господарств, вирощування ремонтного маточного поголів'я (нетелей і первісток) – в іншій, виробництво молока – в третій, дорощування ремонтного молодняку – в четвертій, заключний відгодівлю худоби – у п'ятій групі господарств. Найголовніше для сільськогосподарських підприємств – оптимальна концентрація і спеціалізація виробництва [40].

Відповідно, без вирішення таких основних питань виробництва не можна капітально вирішити жодне часткове питання: ні технологічне, ні технічне, ні організаційно-економічне, ні соціальне в рамках кожного господарства. Вирішення цієї проблеми може бути знайдено не тільки на рівні підприємств, а й на державному рівні.

Крім того, одночасно із спеціалізацією молочного скотарства досить динамічно розвиваються процеси концентрації в даній галузі сільського господарства. Це викликає необхідність визначення оптимальних розмірів

молочнотоварних підприємств, комплексів і їх об'єднань відповідно до перспектив розвитку науково-технічного процесу. При цьому потрібно вказати, що перевага великого молочного виробництва перед дрібним обумовлюється різними факторами. Найбільш важливі з них:

- рівень розвитку матеріально-технічної бази;
- особливості технологічного процесу виробництва молока;
- форми організації і управління, тобто кожному рівню розвитку продуктивних сил, інтенсивності сільського господарства та його спеціалізації відповідають певні розміри підприємств, які в свою чергу залежать від об'єктивних умов виробництва. А розміри підприємств в значній мірі впливають на ефективність виробництва і продуктивність суспільної праці.

У теорії і практиці молочнотоварного виробництва акцентувалася увага тільки на економічних перевагах великих господарств. Інші альтернативні варіанти відкидалися. Склався стереотип, що ефективність виробництва пов'язана з його розмірами. Цим визначалося, зокрема, широке створення великих молочнотоварних комплексів і ліквідація невеликих ферм в колгоспах і радгоспах. Всілякі реорганізації, неодноразові укрупнення завдали великої шкоди сільському господарству. Наука і практика вказують на те, що не можна залишати поза увагою так зване «дрібне виробництво». Термін «дрібне господарство» є досить умовним, оскільки розміри будь-якого виробництва залежать від рівня розвитку продуктивних сил і рівня інтенсивності сільського господарства. Невеликий колектив, але озброєний сучасною технікою, що застосовує досягнення науки, вміло використовує місцеві природні соціально-економічні умови, здатний організувати велике виробництво. Праця в цих колективах більш пристосована до кожного працівника, його творчих можливостей. Досвід показує, що поєднання великої і дрібної кооперації в молочному скотарстві дає високий економічний ефект. Тому в якості первинних ланок висуваються зараз госпрозрахункові підрядні колективи, сімейна і орендна кооперація, інші

дрібні форми організації виробництва молока, які, як правило, кооперуються з великими підприємствами або працюють в складі цих підприємств.

Збільшення виробництва молока та підвищення його ефективності, а також зниження собівартості молока – одна з першочергових і актуальних завдань галузі тваринництва. Успішне вирішення цього завдання вимагає вдосконалення обліку витрат на виробництво як у внутрішньогосподарських формуваннях, так і на підприємстві в цілому.

Складання прогнозів розвитку виробництва продукції являє собою актуальну задачу на місцевому, регіональному, національному рівнях, для окремих організацій. В силу ряду мікро- і макроекономічних причин на сучасному етапі економічних реформ зробити це досить важко. В даний час не існує загальновизнаних методів, які дозволяють прогнозувати розвиток виробництва продукції в господарствах на перспективу з задовільною достовірністю. Також необхідно відзначити, що зміцнення економічної свободи учасників відтворювального процесу на рівні регіонів обумовлює імовірнісний образ економічних процесів, що відбуваються в різних галузях, і змушує застосовувати сценарний підхід і різноманітні альтернативні шляхи пошуку рішень [53].

Для вирішення даної проблеми пропонується використовувати методи економіко-математичного моделювання і багатовимірний статистичний аналіз – один з головних інструментів прогресування господарського механізму, структурного перетворення регіонального ринку і прогнозування динаміки виробництва і реалізації продукції. Зміни, що відбуваються в сучасній економіці, призводять до складання нових і вдосконалення розроблених систем економіко-математичного моделювання. Все це дозволяє виявити приховані резерви економічного зростання організацій на рівні регіону.

Різновидом економіко-математичних моделей є оптимізаційна модель. Її використання дозволяє піддати аналізу динаміку розвитку організацій регіону і скористатися великими масивами реальної інформації.

Підсумкова мета створення регресійної моделі прогнозування рівнів собівартості молока в ПАП «Дзвін» на перспективу полягає в формуванні ефективних передумов інтенсивного розвитку сільськогосподарського виробництва та отримання максимального прибутку, що є важливим показником ефективності фінансово-економічної діяльності. Це забезпечується раціональним використанням можливих виробничих ресурсів і сприяє підвищенню рентабельності господарської діяльності сільськогосподарських організацій в сучасних умовах. Вихідними даними для побудови регресійної моделі послужив масив даних, відображених в табл. 3.1.

Таблиці 3.1

Вихідні дані для побудови регресійної моделі прогнозування рівнів собівартості молока в ПАП «Дзвін» Тернопільської області

Роки	Собівартість, грн/ц	Виробничі витрати на 1 голову, грн	Середньорічний надій на корову, ц
	Y	X1	X3
2010	191,1	9890	47,2
2011	286,8	14185	47,5
2012	210,1	10504	50,4
2013	288	13222	45,8
2014	239	11454	47,9
2015	328	16920	55,4

В результаті проведених розрахунків була отримана формула виду:

$$Y = 140,259 + 0,021 X1 - 3,293 X2$$

Інтерпретація результатів даних засвідчує, що зміна рівня собівартості 1 ц молока на 98,9 % (значення коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,989$) пояснюється впливом факторів (незалежних змінних), котрі були включені в дану модель (табл. 3.2). Власне рівень собівартості під впливом зазначених факторів буде змінюватись наступним чином. У випадку зростання виробничих витрат на 1 грн. в розрахунку на 1 голову собівартість

збільшиться на 0,021 грн. Зовсім протилежною буде ситуація при збільшенні продуктивності молочного стада: збільшення надою від однієї корови на 1 ц зумовить зменшення його собівартості на 3,292 грн., що за масштабності виробництві забезпечить істотне зниження 1 ц продукції.

Згідно із прогнозом рівня собівартості на період 2016-2017 рр., то спостерігатиметься тенденція до її зростання (табл. 3.4). Об'єктивними факторами виступають інфляційний розвиток (на 2017 р. прогноз інфляції Кабінетом Міністрів України встановлений на рівні 8,08 %) та всезростаючий попит на продукцію тваринництва на світовому ринку молока та молокопродукції.

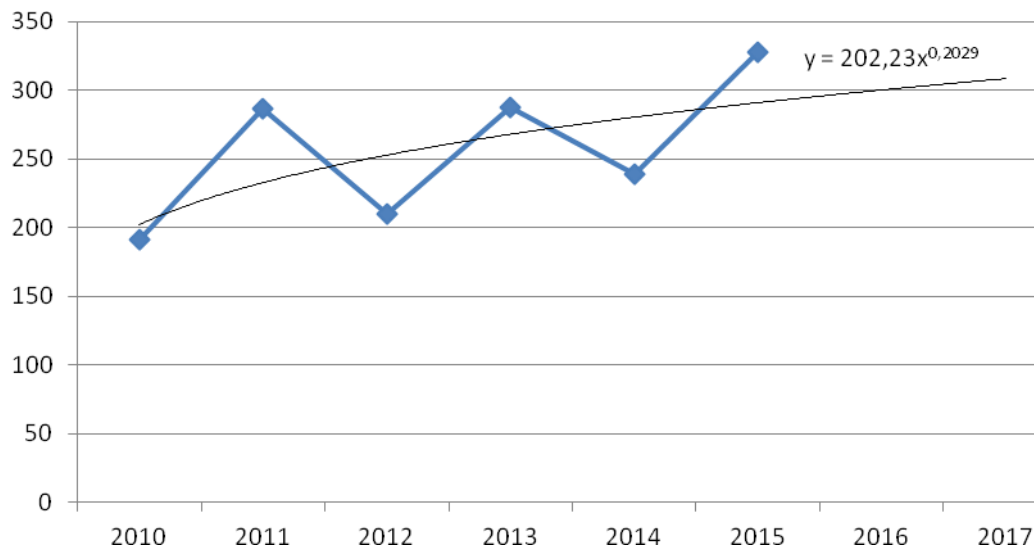

Рис. 3.4. Прогноз собівартості 1 ц молока в ПАП «Дзвін» Тернопільської області на 2016-2017 рр.

Таблица 3.2

Результаты данных регрессионной модели зависимости собивартости молока від факторів впливу

ВЫВОД ИТОГОВ								
<i>Регрессионная статистика</i>								
Множественный R	0,99490023							
R-квадрат	0,98982647							
Нормированный R-квадрат	0,97456618							
Стандартная ошибка	8,36510694							
Наблюдения	6							
<i>Дисперсионный анализ</i>								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>			
Регрессия	3	13616,34	4538,781	64,86288	0,015221			
Остаток	2	139,95	69,97501					
Итого	5	13756,29						
	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t- статистика</i>	<i>P- Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>
Y-пересечение	140,2593	56,16411	2,753641	0,110457	-86,9989	396,3104	-86,9989	396,3104
Переменная X 1	0,02193	0,00195	10,55243	0,008861	0,01219	0,028974	0,01219	0,028974
Переменная X 2	-3,2939	0,004321	-1,56408	0,258249	-0,02535	0,011833	-0,02535	0,011833

3.3. Впровадження органічного тваринництва як природо-, та ресурсозберігаюча інновація.

Тваринництво є однією з провідних галузей сільського господарства, тому, що виробляє продукти харчування, сировину для промисловості і добриво для рослинництва. Але останнім часом в гонитві за високою продуктивністю і отриманням максимальної вигоди людина отримує продукцію від тварин експлуатуючи їх у важких умовах промислових технологій, годуючи їх стимуляторами росту і проникаючи в геном. В результаті, споживаючи дані продукти людина завдає шкоди і своєму здоров'ю. У зв'язку з цим, починаючи з 70-х років минулого століття, в Країнах Європейського Союзу набирає силу, і знаходить все більше прихильників ідея органічного сільського господарства, що має на увазі і органічне тваринництво.

Органічне (біологічне, екологічне) тваринництво включає в себе зміст, розведення і експлуатацію тварин у сприятливих умовах, без застосування стимуляторів росту, хімічних речовин штучного походження в умовах наближених до природних [17].

В даний час у зв'язку з погіршенням загальної екологічної ситуації й підвищенням попиту на екологічно чисту продукцію виникають передумови для впровадження органічних форм господарювання і в нашій країні. Виробництво продукції органічного тваринництва, крім того, ще й вигідно економічно внаслідок того, що ціни на дану продукцію на порядок вищі, ніж на продукцію тваринництва із застосуванням промислових технологій.

Органічне тваринництво передбачає утримання тварин без скупченості, з якомога більшим утриманням на пасовищах. Тварини не знаходяться в стані стресу, постійного супутника промислових комплексів і ферм. При цьому невелике поголів'я тварин на великій площі пасовищ не витоптує його, внаслідок чого луки швидко відновлюються. Гній, виділений тваринами, цілком природно розподіляється рівномірно на все пасовище і сприяє родючості ґрунтів. Тварини, які вирощуються за умови екологічного розведення без

застосування гормонів, стимуляторів росту, антибіотиків та інших хімічних речовин дають екологічно чисту продукцію, яка не вплине негативно на організм. Ціни на продукцію екологічного тваринництва, як бренд в 1,5-3 рази вищі, ніж на продукцію, вироблену при звичайному тваринництві. Органічне тваринництво, як невід'ємна частина екологічного сільського господарства, вже четверте десятиліття розвивається в країнах Євросоюзу. За цей час досягнуто значного прогресу в розвитку технологій органічного тваринництва.

В основі органічного сільського господарства лежить не використання хімічних добрив, засобів захисту рослин (гербіцидів, пестицидів тощо), внаслідок чого вироблені корми для тварин є екологічно чистими. З будівництвом великих ферм і комплексів були втрачені традиційні форми господарювання, що були поширені на території сучасної України до промислової революції в аграрній сфері. Це означає, що промисловий підхід до виробництва продукції було використано і в сільському господарстві в усіх галузях [6].

А тому перехід до традиційних форм господарювання, визначає шлях екологізації сільського господарства в країні. На наш погляд в даний час тваринництво має всі передумови до переходу на органічне господарство. Тварини утримуються в умовах близьких до природних, тому в органічному молочному скотарстві використовуються тварини аборигенних порід, пристосовані до природних умов Тернопільської області. Сам район, де розташовані філії ПАП «Дзвін» має значні площі пасовищ. Тварини можуть пастися на відгінних пасовищах, без скупченості, для них не потрібно капітальних приміщень, продукти життєдіяльності природним чином поширюються по пасовищах, сприяючи підвищенню їх родючості. На тварин не використовуються гормональні препарати, стимулятори росту, антибіотики, інші синтетичні речовини і серед них немає трансгенних особин. За таких умов молочне тваринництво може відповідати вимогам органічного (біологічного, екологічного) та виробляти екологічно чисту продукцію, яка вимагає відповідної сертифікації.

В молочному скотарстві Тернопільської області аборигенними (традиційними) породами, які є найбільш пристосованими до природно-кліматичних умов регіону є наступні: чорна, чорно-ряба, які були поширені в кінці XIX початку XX століття та відрізнялися високими молочними якостями.

Таким чином, традиційне молочне скотарство відповідає вимогам органічного тваринництва, виробляє екологічно чисту продукцію, яка не завдає шкоди навколишньому середовищу, сприяє зайнятості населення і використання малодоступних для культурних порід худоби пасовищ. Крім того, органічне молочне скотарство є економічно ефективним, внаслідок того, що для тварин не потрібно надто дорогих капітальних. Виходячи з вищевикладеного, це є шлях до органічного (біологічного, екологічного) тваринництва, який завжди був традиційним для наших предків.

Основні вимоги (відмінності) в органічному молочному скотарстві:

- 100 % органічний корм (за виключенням натуральних мінералів і солі); заборона на профілактичні антибіотики та ін.;
- безприв'язне утримання;
- вимога до кількості тварин в одному приміщенні;
- вимога до мінімальної площі на 1 тварину;
- обмеження по щільності тварин в господарстві;
- можливість тваринам реалізувати свою природну поведінку;
- більш високе біорізноманіття;
- менший рівень стресу для тварин через екстенсивні умови утримання;
- продуктивність тварин може бути нарівні інтенсивних.

У країнах Європейського Союзу щорічні витрати, викликані звичайним сільським господарством в формі забруднень навколишнього середовища, складають близько 2 млрд. євро. Витрати, пов'язані із забрудненням навколишнього середовища в Німеччині за 1 га сільськогосподарської корисної площі в 2013 р склали 115 євро, відповідно за ріллю – 268 євро (для порівняння: у Великобританії – 338 євро і 370 євро; США – 80 євро і 110 євро). Як правило, ці витрати несуть виробники і споживачі (в них входить охорона природи,

очищення води та ін.). Однак, більшу частину цих витрат можна уникнути за переходом на органічне сільське господарство. За даними комісії Бундестагу, енерговитрати на 1 га сільськогосподарської площі в органічному сільському господарстві в середньому на 35% нижче, ніж у звичайному. Це пов'язано з заготівлею меншої кількості кормів для тварин, відмовою від штучно вироблених добрив і засобів захисту рослин. На виробництво 1 тонни молока в органічному тваринництві витрачається 1474 мегаджоулей (мДж), в звичайному ця цифра становить 2721 мДж / т. Причиною є менші витрати енергії на заготівлю кормів. Енерговитрати на 1 га сільськогосподарської площі при веденні звичайної і органічного господарства показані в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Порівняльна характеристика енергозатрат в звичайному та органічному сільському господарстві

Категорії затрат енергії	Звичайне сільське господарство, гДж / га	Органічне сільське господарство, гДж / га
Машини	0,95	1,22
Р, К, Са-добрива	1,82	0,86
Захист рослин	0,45	0
Н-добрива	7,16	0
Висушування	0,62	0,27
Посівний матеріал	0,41	0,31
Корми	4,56	0,65
Паливо-мастильні матеріали	3,43	3,49
Разом:	19,4	6,8

У зв'язку з цим тваринництво є мультифункціональною галуззю. Тваринництво відіграє центральну роль в органічному сільському господарстві. Велика частина органічних сільськогосподарських підприємств займається тваринництвом. У біолого-динамічному сільському господарстві (один з різновидів органічного сільського господарства) обов'язковою умовою є розведення великої рогатої худоби. Для органічного сільського господарства поряд з виробництвом продуктів харчування, сировини тваринного походження і нематеріальних послуг (тварини послуги) найбільше значення мають умови

утримання тварин. Як експериментально доведено якість продукції тваринництва залежить не лише від якості кормів. В молочному скотарстві як і у всьому тваринництві є три «кити», на яких тримається галузь. Крім повноцінної кормової бази та видового складу продуктивність молочного стаду залежить також й від способу утримання тварин.

Тваринництво поставляє для землеробства гній, який служить цінним органічним добривом для рослин. Він є складовою частиною кругообігу речовин органічного підприємства. Взаємодія тваринництва і рослинництва є складовою частиною сільськогосподарського організму. Кожне органічне сільськогосподарське підприємство повинно орієнтуватися на замкнуту цілісну систему, яка виробляє органічне добриво для рослинництва, яке виробляє корми для тварин.

В органічному тваринництві відмовилися від певних методів розведення, кормів і кормових добавок, які дозволені в звичайному тваринництві. Застосовуються заходи, відповідні природним умовам і сприяють збереженню здоров'я тварин. Якщо в органічному тваринництві заходи спрямовані на гуманне утримання тварин в природних умовах і сприяють збереженню здоров'я тварин, то в звичайному тваринництві акцент робиться на підвищення продуктивності.

Для задоволення добової потреби в кормах однієї корови потрібно 23 кг корму, при цьому буде повністю задоволена зоотехнічна потреба у всіх інгредієнтах. Отриманий оптимальний раціон включає сіно конюшини, силос різнотрав'я, солону ячмінну, дерть ячмінну (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Структура добового кормового раціону, к. од.

Групи кормів	Фактична		Розрахункова	
	кг	у % до підсумку	кг	у % до підсумку
Концентровані	5,22	37,7	4,4	32,3
Грубі	3,5	25,3	5,8	42,6
Соковиті	3,13	37,0	5,42	25,1
В підсумку	11,85	100	15,62	100

Природні кормові угіддя ПАП «Дзвін» займають 10,1% площі сільгоспугідь (рис. 3.5). Основна частина сільгоспугідь розташована на землях середнього механічного складу. Продуктивність їх велика, а з огляду на сприятливі кліматичні умови для вирощування більшості сільськогосподарських культур, можна сказати, що сільське господарство функціонує в зоні продуктивного землеробства і вимагає порівняно невеликих матеріальних енергетичних та інших витрат для розвитку молочного та м'ясного скотарства.

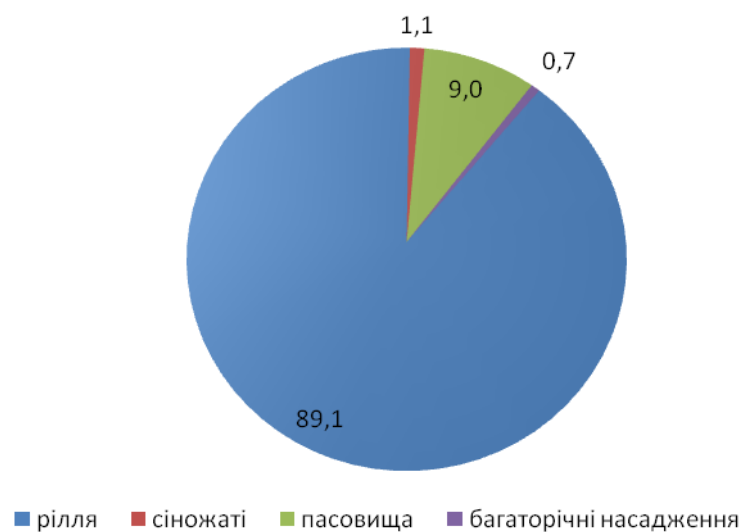

Рис. 3.5. Структура сільськогосподарських угідь в ПАП «Дзвін» Тернопільської області, %

Для утримання молочнотоварної ферми на 200 корів необхідне приміщення згідно до нормативних вимог 2000 м², в якому тварини будуть утримуватись в холодні пізньоосінній, зимовий та ранньовесняний періоди. В маркетинговій стратегії в силу специфіки молочного виробництва слід зорієнтовуватись на місцевий Чортківський сирзавод або ж ПрАТ «Тернопільський молокозавод», де відлагоджено виробництво екологічно-чистої продукції в тому числі дитячого харчування під брендом «Молокія» на основі використання новітньої німецької технології Fresh Milk Technology.

Як видно з табл. 3.5, сумарні затрати на виробництво молока при органічному профілю молоко виробництва будуть значно меншими в

розрахунку на 200 голів худоби. Основною статтями витрат, які зіграли на їх пониження є вартість кормів. Звичайно, частка витрат на оплату праці зросла, тому що органічне виробництво передбачає більшу кількість залучених працівників.

Таблиця 3.5

Затрати на виробництво молока при продуктивності корів 5000 кг

Статті витрат	Фактичні витрати промислового скотарства		Витрати за органічного скотарства		Відхилення, тис. грн.
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	
Витрати – всього	3790	100	3228	100	-562
матеріальні витрати	3300	87,1	2650	81,8	-650
з них:					
- корми	809	21,3	535	16,3	-274
- пальне та мастильні матеріали	1060	28,0	875	27,1	-185
- оплата послуг і робіт	225	5,9	198	6,1	-27
- інші матеріальні витрати	1206	31,8	1042	32,3	-164
витрати на оплату праці	275	7,3	390	12,1	115
відрахування на соціальні заходи	95	2,5	98	3,0	3
амортизація	120	3,2	100	3,1	-20
інші прямі та загальновиробничі витрати	-	-			

В результаті реалізації проекту органічного молочного скотарства в ПАП «Дзвін» можна вийти на прогнозовані із високою ймовірністю показники економічної ефективності. Порівняно із промисловим молочним скотарством продуктивність органічного молочного стада є дещо менша – 50 ц молока. Відповідно і обсяги виробництва є нижчими. Однак вартісні показники як витрати в розрахунку на 1 голову, одиницю продукції є на порядок нижчими. Результатом є вища ціна реалізації та прибуток по зазначених вище параметрах.

У порівнянні із промисловим молочним скотарством органічний підхід забезпечує й вищу прибутковість виробництва – 75,0 % проти 44,2 %.

Таблиця 3.6

Порівняльна характеристика основних економічних показників виробництва молока в ПАП «Дзвін»

Показники	Звичайне молочне скотарство	Органічне молочне скотарство	Різниця, ±
Середньорічний надій, ц/г	55,4	50,0	-5,4
Кількість голів, г	224	220	-4
Обсяг виробництва, ц	11555	11000	-555
Виробничі витрати, тис. грн.	3790	3228	-562
в т.ч.			
на 1 голову, грн	16920	16140	-780
на 1 ц продукції, грн	328		-328
Повна собівартість 1 ц продукції, грн	310	275,8	-34,2
Ціна реалізації 1ц продукції, грн	447	482,7	35,7
Очікуваний прибуток, тис. грн. – всього	1581	2087,5	506,5
в т.ч.			
на 1 голову, грн	7061	9488	2427
на 1 ц продукції, грн	137	189,7	52,7
Рентабельність виробництва, %	44,2	75,0	30,8

Серед організаційно-економічних аспектів даного проекту певний елемент ризику складає недотримання технологічного процесу виробництва продукції. Мається на увазі ризик незабезпечення повноцінної годівлі якісними кормами, дефіцит кваліфікованих працівників. Перевагами можна назвати відсутність потенційних конкурентів органічної продукції, можливість розширення асортименту у виробництві продукції, вигідне транспортне сполучення із базою переробки, прийнятна ціна реалізації.

Висновки до розділу 3

1. Зниження собівартості продукції є одним з найважливіших народногосподарських завдань. Чим дешевше виробництво продукції, тим більше підприємство матиме можливостей для зниження цін на товари народного споживання. Зниження собівартості - одне з основних джерел нагромадження, забезпечення розширеного відтворення в галузі.

2. Головний шлях зниження собівартості продукції рослинництва - це підвищення і урожайності культур, що ґрунтується на системі заходів по підвищенню економічної родючості землі і всебічної інтенсифікації виробництва (освоєння сівозмін, використання інтенсивних технологій, раціональне використання мінеральних та добрив, інше).

3. Спеціалізація в молочному скотарстві є вирішальною умовою підвищення ефективності використання капітальних вкладень і основних засобів, впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу і передового досвіду, а також інтенсивних технологій. При спеціалізації досягаються зниження витрат і підвищення рентабельності виробництва продукції.

4. Порівняно із промисловим молочним скотарством продуктивність органічного молочного стада є дещо менша – 50 ц молока. Відповідно і обсяги виробництва є нижчими. Однак вартісні показники як витрати в розрахунку на 1 голову, одиницю продукції є на порядок нижчими. Результатом є вища ціна реалізації та прибуток по зазначених вище параметрах.

5. Згідно реалізації інноваційного проекту загальний прибуток та в розрахунку на 1 голову буде складати відповідно 9488 тис. грн. та 189,7 грн.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

В результаті проведеної оцінки собівартості виробництва сільськогосподарської продукції у ПАП «Дзвін» зробити наступні висновки:

Собівартість продукції (робіт, послуг) є вартісною оцінкою використуваних у процесі виробництва продукції (робіт, послуг) природних ресурсів, сировини, матеріалів, паливно-мастильних матеріалів, основних засобів, персоналу й інших витрат на її виробництво і реалізацію.

Враховуючи специфіку аграрного виробництва, найчастіше собівартість поділяють на виробничу і повну, індивідуальну і галузеву, планову і фактичну

До основних факторів впливу на собівартість сільськогосподарської продукції належать природно-кліматичні умови, рівень родючості землі, обсяг внесення добрив, сорти рослин і породи тварин та ін.

Станом на 2015 рік ПАП «Дзвін» мало в своєму розпорядженні 7520 га земельних угідь. Найбільшу частку в структурі посівних площ займає озима пшениця – 26,8 %, соя – 20,6 % та кукурудза на зерно – 18,6 %. Найменшу частку в структурі посівних площ займає картопля – 0,7 % та гречка – 0,1 %.

Протягом 2013-2015 років собівартість продукції по більшості видів продукції зросла, але це в основному спричинено зростанням цін на паливо-мастильні матеріали, мінеральні добрива, насіння та посадковий матеріал. Найбільшу частку в структурі собівартості як рослинництва, так і тваринництва займають матеріальні витрати - 81,3 % і 86,9 %.

Сам показник собівартості не дає об'єктивного уявлення про виробництво продукції та ефективність. Тому доцільно оцінити співвідношення собівартість/ціна, яке покаже яка частина собівартості припадає на 1 грн виручки і чим вона нижча, тим ефективніше виробництво.

Протягом 2013-2015 років частка собівартості в ціні знижувалася, що свідчить зниження собівартості продукції. Найбільше зниження відбулося по пшениці – аж на 241 %.

Значне зниження собівартості продукції протягом 2013-2015 років сприяло зростанню прибутку. Так, якщо в 2013 ПАП «Дзвін» отримало збиток в розмірі 7601 тис.грн., то в 2015 році прибуток в розмірі 54097 тис. грн.

Зменшення диспропорції між виробництвом рослинницької і тваринницької продукції є важливим для підприємств України. Тому в роботі запропоновано інноваційний проект для підприємства в галузі молочного скотарства.

Спеціалізація в молочному скотарстві є важливою умовою підвищення ефективності використання капітальних вкладень і основних засобів, впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу і передового досвіду, а також інтенсивних технологій. При спеціалізації досягаються зниження витрат і підвищення рентабельності виробництва продукції.

Порівняно із промисловим молочним скотарством продуктивність органічного молочного стада є дещо менша – 50 ц молока. Відповідно і обсяги виробництва є нижчими. Однак вартісні показники як витрати в розрахунку на 1 голову, одиницю продукції є на порядок нижчими. Результатом є вища ціна реалізації та прибуток по зазначених вище параметрах.

Серед основних напрямків зниження витрат у ПАП «Дзвін» необхідними є зміни таких факторів:

1. Повнішого використання потужностей підприємства;
2. Скорочення витрат на виробництво за рахунок підвищення рівня продуктивності праці, ощадливого використання сировини, матеріалів, електроенергії, палива, обладнання, запобігання невиробничим витратам.
3. Вдосконалення організації виробництва та праці (поліпшення обслуговування виробництва, зменшення витрат на управління, поліпшення використання основних засобів, транспортних витрат).

Згідно реалізації інноваційного проекту загальний прибуток та в розрахунку на 1 голову буде складати відповідно 9488 тис. грн. та 189,7 грн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амбросов В.Я. Оцінка конкурентоспроможності агроформувань / В.Я Амбросов, Т.Г. Маренич // Вісник ХНАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування». – 2009. - № 10. – Х.: ХНАУ, 2009. – С. 23-28.
2. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2013. – 779 с.
3. Андрійчук В.Г. Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероблене / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
4. Бадалов Х. М. Динаміка собівартості продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах / Х. М. Бадалов // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. - 2013. - № 8. - С. 179-186.
5. Баришевська І. В. Формування собівартості продукції рослинництва та шляхи її зниження на сільськогосподарських підприємствах / І. В. Баришевська, Т. І. Чаюн // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. - 2014. - № 7. - С. 70-76.
6. Березін О.В. Економіка підприємства: Навчальний посібник. / О.В. Березін, Л.М. Березіна, Н.В. Бутенко. – К.: Знання, 2009. – 390 с.
7. Бондар І.П. Виробничі витрати та їх класифікація [Текст] // І. П.Бондар // Економіка АПК. - 2003. - №10.
8. Бондур Т.О. Загальновиробничі витрати як елемент виробничої собівартості в рослинництві // Економіка АПК. – 2008. – №1. – с.126 – 130.
9. Бурляй О.А. Необхідність управління витратами на виробництві продукції рослинництва в аграрних підприємствах / О.А. Бурляй, А.П. Бурляй // Економіка АПК і природокористування: вісник ХНАУ. – Х., 2009. - № 13. – С. 152-160.

10. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) / [Воскобійник Ю.П., Шпикуляк О.Г., Камінський І.В. та ін.]; за ред. Ю.П. Воскобійника. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 355 с.
11. Вітвицький В. Шляхи зниження затрат праці у молочному скотарстві / В. Вітвицький, М. Александров // Тваринництво України. – 2005. - № 1. – С. 7-10.
12. Внутрішній економічний механізм підприємства: навч. посібник / В.М. Гончарова, Н.В. Касянова, Н.В. Вецепура та ін. – Донецьк: СПД В.С. Купріянова, 2007. – 284 с.
13. Герасименко Ю.С. Склад і класифікація витрат на виробництво продукції рослинництва і тваринництва у сільськогосподарських підприємствах / Ю.С. Герасименко // Вісник ХНАУ: Серія «Економіка АПК і природокористування». – 2009. - № 12. – Х., 2009. – С. 390-399.
14. Гринчуцький, Валерій Іванович. Економіка підприємства: навч. посібник / В. І. Гринчуцький, Е. Т. Карапетян, Б. В. Погріщук. - К. : Центр учбової літератури, 2010. - 304 с.
15. Давидович І. Є. Управління витратами [Текст] : навчальний посібник // І. Є Давидович К.: Центр учбової літератури. - 2008. - 320 с.
16. Довжик О. О. Управлінський облік на сільськогосподарських підприємствах: особливості побудови / О. О. Довжик, С. А. Гаркуша // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. - 2014. - № 4. - С. 124-135.
17. Економіка підприємств АПК: Навчальний посібник/За редакцією проф. Дусановського С.Л. - Тернопіль: Горлиця, 2008. - 257 с.
18. Економічні результати сільськогосподарського виробництва у 2015 році. Державна служба статистики України. Інтернет-ресурс : www.ukrstat.gov.ua.
19. Іванілова О.С. Економіка підприємства: Підручник. – 2-ге вид. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 728 с.

20. Іонін Є.Є. Актуальні питання теорії і практики економічного аналізу // Наукові записки: Зб. наук. праць кафедри економічного аналізу Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль, 2006. – Вип. 16. – С. 29-31.

21. Ісай О. В. Особливості аналізу собівартості продукції за умов застосування нормативного методу обліку витрат / О. В. Ісай // Економіка та підприємництво. – К., 2009. – Вип. 22. – С. 122–127.

22. Коваленко О.В. Класифікація витрат ресурсів як основа оцінювання собівартості продукції / О.В. Коваленко // Економіка АПК. – 2008. - № 4. – С. 90-96.

23. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств [Текст] : навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів / Коробов М.Я. - 3-тє вид., перероб. і доп. - К. : Знання, 2002. - 294 с.

24. Маниліч М.І., Миронюк О.В. Собівартість продукції: теоретичний аспект // http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2012_8/01SPTA.pdf

25. Маренич Т.Г. Необхідність класифікації витрат в ринкових умовах господарювання / Т.Г. Маренич, С.В. Постольна // Вісник Харк. нац. техн. ун-ту с.-г.: Економічні науки. Вип. 35. – Х.: ХНТУСГ, 2006. – С. 203-207.

26. Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств: наказ Мінагрополітики від 18.05.2001 р. № 132 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/big/text1528/pg1.htm>

27. Миронова Ю.Ю. Економічна сутність собівартості продукції та шляхи її зниження / Ю.Ю. Миронова // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. – 2012. – №3. – С. 160-165.

28. Міценко Н.Г. Собівартість як економічна категорія та її місце серед витрат підприємства / Н.Г. Міценко, С.В. Мизгала // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – № 19(4). – С. 129-132.

29. Морщенок Т. С. Дослідження сучасного стану розвитку сільського господарства та шляхів зниження собівартості його продукції / Т. С. Морщенок, А. В. Ткаленко // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. - 2014. - № 1. - С. 46-54.
30. Навч. посібник / М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М.І. Горбаток та ін.; За ред. акад. НАНУ, проф. М.Г. Чумаченка. — Вид. 2-ге, перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2003. — 556 с
31. Нападовська Л.В. Управлінський облік: монографія/Л.В. Нападовська. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – 356 с.
32. Охріменко І.В. Витрати та собівартість сільськогосподарської продукції в регулюванні економічних відносин сільськогосподарських підприємств: монографія / І.В.Охріменко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 360 с.
33. Павлик В.П. Собівартість і реалізація продукції у формуванні аграрного ринку // Економіка АПК. – 2007. - №5.
34. Партин Г.О. Управління витратами підприємства: концептуальні засади, методи та інструментарій: монографія. – К.: Вид-во УБСНБУ, 2008. – 219 с.
35. Петров, В. М. Методичні підходи до формування собівартості сільськогосподарської продукції та її вплив на ефективність виробництва [Текст] / В. М. Петров // Економіка АПК. - 2008. - N 10. - С. 55-59.
36. Поліщук, В. М. Моделювання собівартості вирощування зернових культур [Текст] : бібліографія / В. М. Поліщук, І. В. Лобастов, А. І. Мороз // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. - 2009. Вип. 134. Ч. 2. - С. 59-69.
37. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 “Витрати”, затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 року № 318: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0027-00>.

38. Постолюк Н. Значення собівартості продукції при прийнятті управлінських рішень / Н.Постолюк // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – №6.- С. 114-116.

39. Радченко К.М. Собівартість як економічна категорія, принципи та значення її калькулювання [Електронний ресурс] / К.М. Радченко. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/en_oif/2011_8_4/10.pdf

40. Распопова В.А. Шляхи зниження собівартості продукції підприємства [Електронний ресурс] / В.А. Распопова, Т.В. Глобець. – Режим доступу : <http://www.rusnauka.com>.

41. Рибалко О.М. Шляхи вдосконалення собівартості та тенденції зміни структури накладних витрат для прийняття управлінських рішень // Держава та регіони серія: Економіка та підприємництво. – 2008. – №4. – с.293 – 298.

42. Светлов Н.М., Гатаулин А.М. Стоимость, равновесие, издержки в сельском хозяйстве: Монография. 2-е изд., перераб. – М.: ИНФРА-М, 2013. – 262 с

43. Сільське господарство України : статистичний збірник. - К., 2015. - Інтернет-ресурс : www.ukrstat.gov.ua.

44. Сіненко М.І. Визначення нормативної собівартості виробництва продукції тваринництва методом економіко-математичного моделювання / М.І. Сіненко // Економіка АПК. – 2010. - № 12. – С. 53-56.

45. Скрипник М. І. Трактуювання сутності собівартості продукції, її види та значення в процесі калькулювання / М. І. Скрипник // Облік і фінанси АПК. — 2010. — № 4. — С. 27-31.

46. Скрипник М. Собівартість продукції як економічна категорія/ М. Скрипник // Економічний аналіз / зб. наук. праць. – Тернопіль. – 2010. – Вип. 7. – С. 339-341.

47. Скрипник М.І. Ідентифікація витрат з метою визначення собівартості продукції // Облік і фінанси АПК. – 2010. – №2. – с.61 – 65.

48. Сопко В.В. Бухгалтерський облік: навч. посібник / В.В. Сопко. – К.: КНЕУ, 2000. – 578 с.

49. Сук Л. К. Облік витрат [Текст]/ Л. К. Сук // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2001. – №23. – С. 7–13.
50. Сук Л. Склад і класифікація витрат на підприємствах / Л. Сук, П. Сук // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2007. - № 20. – С. 46-49.
51. Танчик С.П. Технології виробництва продукції рослинництва. підручник / С.П. Танчик, М.Я. Дмитришак, Д.М. Алімов та ін. – К.: Вид. дім «Слово», 2008. – 1000 с.
52. Терешкіна А.С. Собівартість як економічна категорія та необхідність класифікації витрат [Електронний ресурс] / А.С. Терешкіна. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Economics/30715.doc.htm
53. Тлучкевич Н. В. Облік витрат та калькулювання собівартості в сільському господарстві: теорія, методика, практика / Н. В. Тлучкевич // Економічний форум. – 2011. – № 1. – С. 11-21.
54. Управління затратами підприємства: монографія / Г.В. Козаченко, Ю.С. Погорелов, Л.Ю. Хлап'юнов та ін. – К.: Лібра, 2007. – 62 с.
55. Філінков О.М. Про співвідношення змісту категорій "витрати виробництва", "затрати", "собівартість" / О. Філінков // Економічна теорія. - 2008. - №4. - С. 12-17.
56. Формування регіонального ринку м'ясної продукції: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://linksdir.biz/searchdirect.php>.
57. Цал-Цалко Ю. С. Витрати підприємства : навч. посібн. / Ю. С. Цал-Цалко. – К. : ЦУЛ, 2002. – 656 с.
58. Шиян Д.В. Ефективність витрат у сільськогосподарських підприємствах: монографія / Д.В. Шиян, Н.В. Ульянченко – Х.: Міськдрук, 2012. – 204 с.
59. Шляхи зниження собівартості продукції [Електронний ресурс] / Горбонос Ф.В., Черевко Г.В., Павленчик Н.Ф., Павленчик А.О. Економіка підприємств: Підручник. Затверджено МОН, – Знання, 2010. – 463 с. – Режим доступу:http://pidruchniki.ws/1031020836266/ekonomika/klasifikatsiya_vitrat_upravlinnya_nimi_pidpriyemstvi#170

60. Яковлева Ю.С. Методичні підходи до визначення собівартості продукції сільськогосподарських підприємств / Ю.С. Яковлева // Вісник ХНАУ, Серія «Економіка АПК і природокористування». - 2008. - № 9. – С. 239-247.